

VEREENIGING

TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.

1895—1896.

*Vergadering van Vrijdag 27 Maart 1896,
's avonds te 7½ uur.*

Voorzitter: Generaal NETSCHER.

Aan de orde is de ballotage van kandidaten.

De VOORZITTER verzoekt de heeren van Rietschoten en Mac-Gillavry met hem het bureau van stemopneming te willen uitmaken.

De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen tot leden worden toegelaten de heeren: J. P. Donk, 2e Luit. der infanterie N.-I. leger, te 's-Gravenhage; C. H. Eilers, 2e luit. der infanterie N.-I. leger, te Amsterdam; V. Repelius, 1e luit. der infanterie, te Doesburg en J. L. Schoonhoven, 2e luit. der infanterie, te Middelburg.

De VOORZITTER dankt de heeren van het stembureau voor de door hen volbrachte taak.

Aan de orde is de voordracht van den heer J. L. Koster, Majoor bij den Generalen Staf Ned.-Indisch leger, over:

Het beslissende moment voor den uitslag der 1^e Atjeh-expeditie in den morgen van 16 April 1873.

De heer KOSTER.

Mijne Heeren!

Voor ieder, die met de geschiedenis van de 1^e Expeditie tegen het rijk van Atjeh eenigszins vertrouwd is, zal het voorzeker

duidelijk zijn geweest, dat ik heden avond het een en ander wenschte in het midden te brengen naar aanleiding van het besluit, door den opperbevelhebber der expeditionnaire troepenmacht op den bewnsten Aprilmorgen genomen, om van verdere operatiën tegen den kraton af te zien, de positie der onzen in en om den grooten misigit te verlaten en naar het strandbivak terug te keeren. Een besluit, door welks tenuitvoerlegging het mislukken van den veldtocht een ontwijfelbare daadzaak, en een nieuwe expeditie een niet te vermijden noodzakelijkheid werd.

Dat verschijnsel, het opnieuw inzetten van een reeds cenmaal ondernomen krijgstoct, is in onze Indische oorlogen geen uitzondering. Onze expeditiën naar Bali in 1848 en 1849, zoodat de tochten naar Boni in 1859, kunnen met die naar Atjeh in 1873 hiervoor tot bewijs strekken. En, bittere ironie! zelfs is de vraag reeds geopperd, of dat verschijnsel niet was aan te merken als een *regel* voor onze strijdvoering op den Indischen bodem.

Doch spotternij ter zijde, de zaak is daartoe van te ernstigen aard. Om de daaruit voortvloeiende gevolgen toch van diep-ingrijpende beteekenis voor Nederlands gezag in den Archipel, wijst het verschijnsel op zichzelf op een wonde plek in het stelsel der verrichtingen, tot handhaving van dat gezag gevorderd.

Het kwam mij daarom voor dat het zijn nut kon hebben om het ontleedmes eens te zetten in die wonde plek, zooals zij zich nu bijna een kwarteeuw geleden heeft voorgedaan, ten einde uit het onderzoek tot de kennis te geraken van enkele der middelen, ter voorkoming van het euvel.

Al dadelijk zij echter medegedeeld, dat ik bij dat onderzoek rekening heb gehouden met de traditiën van onze Vereeniging, d. w. z. dat ik mij er van onthouden heb om de verrichtingen der handelende of leidende personen aan critiek te onderwerpen; dat ik bij mijn onderzoek gestreefd heb naar de grootst mogelijke objectiviteit.

Mocht men mij willen tegenwerpen, dat een aldus ingestelde schouwing noodzakelijk in volledigheid moet te kort schieten, dat ik ook gerangschikt zal dienen te worden onder een minder

gewenschte categorie van heelmeeesters, dan neem ik dat geredelijk aan, te mijner verontschuldiging alleen aanvoerende, dat een volledig onderzoek, afgescheiden van het feit dat daartoe toch zeker meer tijd gevorderd wordt dan mij heden avond ter beschikking staat, vooralsnog moeilijk in het openbaar geschieden kan, vooral niet omdat het hier geen *sectio cadaveris* zou zijn.

De redenen, welke tot den oorlog met Atjeh in 1873 hebben aanleiding gegeven, zijn U in hoofdzaak bekend; in grove trekken zijn die redenen ook vermeld in de U zoo juist ter hand gestelde kopie van de »Instructie voor den Gouvernements-Commissaris voor Atjeh», (zie de Bijlage), op welk stuk de in margine gestelde aantekeningen van mij zijn.

De alinea's 1 tot 4 van den aanhef geven in dat stuk de oorzaken aan van de vredebreuk met Atjeh, terwijl de 5^e alinea van den aanhef en de artikelen 2 (2^e alinea), 3 en 6 het te bereiken staatkundige doel omschrijven.

Bestaat er tusschen die oorzaken en het te bereiken staatkundige doel logisch verband?

Zou de door de Regeering gestelde eisch er toe kunnen leiden om, zoo hij werd ingewilligd

1°. Onderlinge vijandelijkheden te keer te gaan, of wel te voorkomen in de Onderhoorigheden van Atjeh, en een goed geregelde verstandhouding van dat rijk tot het Gouvernement van N. I. in het leven te roepen? (1^e alinea van den aanhef).

2°. Voortaan de bestuurders van Atjeh er van afkeerig te maken tegen Nederland hulp te zoeken bij vreemde mogendheden? (2^e alinea van den aanhef).

3°. In de toekomst meerdere waarborgen te erlangen voor hun goede trouw en daarmee voor de nakoming van art. 1 van de overeenkomst van 30 Maart 1857? (3^e alinea van den aanhef), en

4°. Voor goed een einde te maken aan den overmoed en de dubbelzinnige staatkunde van de bestuurders van Atjeh, waardoor Nederlands bestaan op en rustig bezit van Sumatra bedreigd worden en voortdurend gevaar bestaat om in internationale moeilijkheden te worden betrokken? (4^e alinea van den aanhef).

Zou werkelijk dit veelvoudig resultaat zijn te bereiken geweest :

a. Door de erkenning van Nederlands opperheerschappij? (5^e alinea van den aanhef, in verband met de 2^e alinea van art. 2).

b. Door die erkenning bij acte te bezegelen? (art. 3) en

c. Door, bij onverhoopten oorlog, zelfs eenige meerdere eischen te stellen, mits wel in het oog houdende dat van een vestiging op of bezetting van Atjeh vooralsnog geen sprake kan zijn? (art. 6).

Liet zich die uitkomst verwachten bij de wetenschap, uit jarenlange aanrakingen met het rijk van Atjeh verkregen, dat op beloften van die zijde geen staat te maken viel? Was het dan in 1873 nog niet duidelijk genoeg gebleken, dat de Sulthan — de Instructie voor den Gouv.-Comm. spreekt afwisselend van bestuurders en van den Sulthan — dat deze, de bestuurder van Atjeh, de man van wien men de erkenning eischte van Nederlands opperheerschappij, geen voldoende macht bezat om zijn gezag in zijn geheele gebied te doen gelden? Dat die vorst onmachtig was om de tot anarchie leidende scheuring in zijn rijk, doch voornamelijk in de Onderhoorigheden, naar eisch te keer te gaan?

Als men de zaak op deze wijze ontleedt, dan kan de vraag: of er logisch verband bestaat tusschen de oorzaken, die in 1873 tot de vredebreuk met Atjeh leidden, en den eisch, in het te bereiken staatkundige doel omschreven, dan kan, zeg ik, die vraag bezwaarlijk anders dan ontkennend worden beantwoord.

De erkenning van Nederlands souvereiniteit, *niet door wapengeweld verkregen*, onderwierp toch vorst noch bestuurders van Atjeh aan onzen wil, om verandering te brengen in den binnenlandschen toestand van het rijk, waardoor alleen een goed geregelde verstandhouding tot het N. I. Gouvernement te verwachten was. Evenmin legde zij aan den vorst den dwang op om betere waarborgen te geven voor de nakoming der overeenkomst van 1857, of ook maar den minsten waarborg dat ons in de toekomst internationale verwickelingen zouden worden bespaard. De erkenning van onze souvereiniteit, langs dien

weg tot stand gekomen, zou toch zeker ook den overmoed van Atjehs bestuurders — lees van het Atjehsche volk — niet hebben gebroken. Wij zouden daardoor enkel de bevoegdheid verworven hebben, om voor den vervolge een eventueele vreemde interventie als een onrechtmatige daad te brandmerken; die erkenning zou Atjehs bestuurders of sulthan waarschijnlijk ook minder lichtvaardig er toe doen besluiten om vreemde tussekomst tegen ons in te roepen. Voorwaar zeer luttel voordeel! Want, nog eens, *waarborgen* voor een goed geregelde verstandhouding van Atjeh tot het Indisch Gouvernement; *waarborgen* ook voor Atjehs behoorlijk optreden naar buiten, de gestelde staatkundige eisch voorzag daarin niet, de inwilliging van dien eisch *waarborgde* ons niets hoegenaamd.

Was het de Ind. Regeering van 1873 enkel te doen om internationale moeilijkheden, uit vreemde interventie voortspuitende, te voorkomen, dan kon de eisch: »Souvereiniteits-erkenning, zonder meer», volstaan.

Heeft het Ind. Gouv. van 1873 iets anders gewenscht?

In den van wege het Opperbestuur in 1881 uitgegeven bundel »Officiële bescheiden betreffende het ontstaan van den oorlog tegen Atjeh», vind ik in den brief van den Gouverneur-Generaal aan den Minister van Koloniën, gedagteekend Buitenzorg, 4 Maart 1873, N°. 14, L^a R., Geheim, deze zinsnede:

»Bij het bespreken (in de buitengewone vergadering van den »Raad van N. I. van 2 Maart 1873) der voor den Gouvernements-Commissaris te ontwerpen instructie, declde ik als mijn »pertinent gevoel mede, dat het mij alleen te doen was om »Atjeh onze Souvereiniteit te doen erkennen, en daardoor »vreemden invloed van Sumatra te weren, met andere woorden »om het buitenland buiten onze zaken te houden. Bestaat er »eenige kans op toegeven van de zijde van Atjeh, dan zoude »die mijns iuziens geheel verspeeld worden door zwaardere »eischen te stellen. Erkent Atjeh ons oppergezag, dan zijn wij »tegenover het buitenland gedekt, en ons but is voorloopig »bereikt, al moeten wij dan ook later wellicht nog eens in »aanraking of conflict met dat rijk komen. Weigert daaren- »tegen Atjeh aan onzen eisch te voldoen, dan verandert de

»zaak van aard, en kunnen wij, wanneer eenmaal de wapenen ontbloot zijn, zwaarder voorwaarden stellen. Hoe 't zij, wil men de mogelijkheid van vredelievende oplossing niet geheel verwerpen, dan dienen de voorwaarden zoo weinige en aannemelijk mogelijk te zijn; zij dienen zich tot de onvermijdelijk noodzakelijke te bepalen.»

De stormen, die sedert het uitbreken van den Atjeh-oorlog de gemoederen in het Vaderland in beroering brachten, hebben, naar ik geloof, thans vrij wel uitgewoed en de gebeurtenissen van 23 jaren geleden kunnen dus ook met meer bezadigdheid worden onder de oogen gezien.

Op grond van deze overweging, maar vooral ook in het licht, door het opperbestuur zelf over de inleiding van den oorlog ontstoken, mag het, dunkt mij, nu wel onbewimpeld worden uitgesproken, dat Nederland dank en lof verschuldigd is aan den Gouverneur-Generaal, die in de moeilijke Maartdagen van 1873 getoond heeft een alleszins juist begrip te hebben gehad van hetgeen het hooge staatsbelang van hem vorderde. Volkomen terecht toch werd toenmaals door den Opperlandvoogd ingezien, dat in de met Atjeh ontstane verwickelingen, één bestuursdaad alle andere beheerschte, en die daad was: vreemde tusschenkomst in Atjeh vóór te zijn en te voorkomen.

Doch, naar aanleiding van de ter zake door den Gouverneur-Generaal bevolen maatregelen, zij het veroorloofd te vragen: was tot bereiking van het staatkundige doel: »Souvereiniteits-erkenning zonder meer» het toevoegen van een expeditionnaire landmacht aan de marine, die den Gouvernements-Commissaris zou begeleiden, onvermijdelijk noodzakelijk? Ware hetgeen de Ind. Regeering in Maart 1873 wenschte, niet evenzoo te bereiken geweest door het zenden van een zoo sterk mogelijke marine alléén? Wanneer toch de enkel door een zee-macht gesteunde onderhandelingen van den Gouv.-Comm. tot geen bevredigend resultaat hadden geleid, dan had toch even goed de oorlogsverklaring aan Atjeh kunnen volgen en deze, gepaard met het proclameeren van den oorlogstoestand in de Atjehsche wateren, had toch evenzeer vreemde tusschenkomst voorkomen?!

Ik verwacht op grond van het laatstelijk aangevoerde bedenkingen, hoofdzakelijk van militaire zijde.

»Hoe, bezit dan onze zee-macht voldoende repressieve kracht om in een oorlog, gelijk het hier gold, alléén het pleit in ons voordeel te beslechten? En indien de zoo juist geuite woorden slechts doelen op een uitstel van de strijdvoering te land, getuigt het dan wel van wijs beleid den vijand een zoo ruimen tijd te laten, ten einde zich voor te bereiden op onze komst? Was het niet juist om, als het tot den oorlog kwam, ons de voordeelen te doen toevallen van het onvoorbereid zijn des vijands, en als een direct gevolg hiervan ook van de kans op een meer gereedelijk toegeven aan onze eischen, was het niet juist daarom dat er besloten werd den Gouver.-Comm. al dadelijk door een expeditionnaire landmacht te doen vergezellen?»

Ik, voor mij, deel geenszins de meening dat onze Marine in 1873, in den strijd tegen Atjeh, of in het algemeen daar, waar een omvangrijk staatkundig doel door den oorlog moet worden verkregen, bij machte is om geheel zelfstandig ons ook dat doel te doen bereiken; ofschoon het zeker wel niet zal ontbreken aan personen, die een tegengestelde zienswijze zijn toegedaan. Ook zal ik niet beweren dat de Regeering in 1873 een fout beging, toen zij, zoo laat in het goede jaargetijde voor Atjeh, besloot tot een krijgstoct in dat land. Maar hoe zouden aan degenen, welke die Regeering beschuldigd hebben van »roekeloos op avontuur te zijn uitgegaan», van »onbesuisdheid» en van zooveel meer, hoe zouden niet die wapenen hun ontbroken hebben, wanneer de krijgstoct tegen Atjeh eerst geopend ware geworden zes maanden later, toen men het voor de 2e Expeditie geschikte tijdstip aangebroken achtte?! En wat verder de bedenking betreft over den ruimen tijd van voorbereiding aan den inheemschen vijand te geven, ik tel dit nadeel werkelijk zeer zwaar, maar wanneer wij daardoor het voordeel verkrijgen kunnen om beter voorbereid ten oorlog te verschijnen, dan mag dat nadeel veilig in den koop genomen worden.

Tot het breken toch van den tactischen weerstand van dien vijand op een bepaald punt is het Indische leger steeds bij

machte geweest en zal het, naar ik vertrouwen durf, steeds bij machte blijven.

Wanneer dan ook de krijgsgeschiedenis van ons leger nu en dan aan die waarheid doet twifelen, dan zoek men, naar mijn overtuiging, de oorzaken daarvoor niet in de eerste plaats en ook niet nitsluitend in onze tactische handelingen *op onze gevechtsterreinen*, maar eerder in onze verrichtingen daar *buiten* ja zelfs *buiten* onze *oorlogstooneelen*.

Zoo het mij gelukken mag om die overtuiging in ruimen kring ingang te doen vinden, dan zal het doel, met mijn optreden van heden avond beoogd, voor een belangrijk deel bereikt zijn; want dan zal men ook kunnen erkennen dat de kwaal, die ik u nader zal beschrijven, het best bestreden wordt door een *prophylaktische*, d. w. z. door een *ziekte-voorkomende* behandelingswijze.

Mocht er nu ook al geen logisch verband bestaan tusschen de oorzaken van de vredebreuk met Atjeh in 1873 en het te bereiken staatkundige doel, zoolang dat doel niet verder reikte dan de Gouverneur-Generaal, blijkens zijn reeds vermelden brief van 4 Maart 1873, beoogde; zoolang men verder meende of hoopte de expeditionnaire landmacht met goed gevolg te kunnen aanwenden als *dreigmiddel*, als middel n.l. om door *militair vertoon* aan onze eischen meer kracht bij te zetten, schaadde het al zeer weinig dat het hier bedoelde logisch verband ontbrak.

Doch het zou metterdaad een nadeel worden wanneer voor de bereiking van dat doel, om met den Gouverneur-Generaal te spreken, *de wapenen moesten worden ontbloot*. Dan toch zou vooreerst de man van het zwaard *alleen* aan het woord zijn, en voor hem zijn er wel degelijk consequentiën verbonden aan die op een axioma gelijkende stelling der strategie: »Het door den oorlog te bereiken staatkundige doel vloeit van zelf voort uit de oorzaak van den krijg.»

Want hoe zou het hem ooit mogelijk zijn een logisch operatieplan te ontwerpen, wanneer tusschen oorzaak en doel dier operatiën, logisch verband ontbrak? Maar verder, al mocht men

van een politiek standpunt het doel van den oorlog licht bereikbaar achten, omdat o. m. de vorst onmachtig en het volk verdeeld en ontzenuwd was, voor het militaire brein ware het zaak geweest te overwegen, of die gronden niet veeleer een tegengestelde uitkomst moesten doen verwachten. En wanneer dan ook de militaire autoriteit maar op de gedachte ware gekomen, dat het gewenschte resultaat ook wel eens *niet voetstoots* te verkrijgen kon zijn — waartoe behalve om de reeds genoemde redenen nog andere motieven zouden zijn bij te brengen, b. v. dat de vorst gevlucht of gedood was, dan wel door zijn volk belet werd om aan onze eischen toe te geven — wanneer die autoriteit, zeg ik, daaraan gedacht had, dan zou, maar ik vast geloof, artikel 6 der Instructie voor den Gouvernements-Commissaris ook anders hebben geluid dan het nu deed.

In hoeverre heeft nu dat artikel invloed gehad op den ongunstigen uitslag der expeditie?

Ik zal die vraag zoo dadelijk beantwoorden, doch eerst nog dit: Staan wij hier niet voor een zaak van vrij wat ernstiger beteekenis, dan voor het feit eener minder juiste formulering van het mandaat voor den regeerings-vertegenwoordiger bij de expeditie?

Mij dunkt van ja; het zij mij daarom vergund mijne redenen voor die zienswijze te ontvouwen. Het is daartoe echter onvermijdelijk dat ik nu en dan eens afdaal in details, die voor u natuurlijk niet veel nieuws kunnen bevatten.

Waar het Nederlandsch gezag in Indië tot wapengeweld zijn toevlucht nemen moet in landen welke niet of slechts in zeer geringe mate onder ons rechtstreeksch bestuur staan, daar voert het een strijd, die, ter onderscheiding van den krijg in gebieden waar dat gezag als soeverein regeert of met meer directe middelen bestuurt, daar voert het een strijd, zeg ik, die het best is te bestempelen met den naam *Invasieoorlog*. Keert zich die handeling tegen weinig of niet beschaafde volksstammen en naar aanleiding van eene rechtsverkrachting, welke, wat zich gereedelijk verwachten laat, in aard en strekking van weinig diepgaande beteekenis is, dan kan het doel met de invasie

beoogd al zeer beperkt zijn en evenzoo de mate van krachtsontwikkeling, welke de staat zich ter kwijting van zijn koloniatetaak getroosten moet. De geweldpleging heeft onder deze omstandigheden dan ook alleen ten doel, om aan die volkeren de straffende hand van het gezag te doen gevoelen en hen daardoor afkeerig te maken van hernieuwde overtredingen. Deze daad van ruw geweld wordt ook wel eens gekeerd tegen stammen, die niet in de zoo pas vermelde categorie van volkeren vallen, wanneer vermeend wordt dat daarmede de door hen begane overtreding voldoende zal zijn geboet. Als voorbeelden van de eerste soort kan ik o. a. verwijzen naar het tuchtigen van stammen in het Oostelijk deel van den Indischen Archipel, waar meestal de Marine, zelfstandig en met een geringe macht, zich van dien plicht kwijt. Ik kan mij daarvoor verder nog beroepen op de voor hetzelfde doel door kleine afdelingen der landmacht, nog schier dagelijks, ondernomen excursiën in de onafhankelijke Batak-landen; en, met betrekking tot de tweede soort, op de krijgstochten, tijdens de Edi-expeditie van 1890, ondernomen naar de Atjehsche vestigingen in de landschappen Bagoh en Oleh Gadjah. Gegeven: eventueele vijanden van het gezag als de hier bedoelden; in aanmerking genomen, dat onze middelen van oorlogvoering wel steeds superieur zullen blijven aan die van den inheemschen vijand en lettende op het beperkte, vaak naar believen zelfs voor nadere inkrimping nog alleszins vatbare doel van geweldplegingen als waarvan hier sprake is, — kan op die gronden veilig worden verklaard, dat de goede uitslag van een dergelijke invasie verzekerd is, althans dat die uitslag *al dadelijk* ligt binnen de krachten en de macht van ons gezag in Indië. Een weinig gewaagde conclusie bovendien, wanneer men slechts in het oog houdt dat het kenmerk aan het begrip van *oorlog* verbonden, n.l. het *wederzijdsch* plegen van geweld, in de hier bedoelde gevallen meestal zeer *onvolkomen* tot uiting komt.

Is de invasie echter gekeerd tegen verschillende volksstammen in een uitgebreide landstreek; geschiedt zij in een land door een geheel volk of wel door een grooten en betrekkelijk machtigen stam bewoond, en staan de inboorlingen voorts op

de hogere sporten van de beschavingstrap aan Oostersche volkeren eigen, dan zijn de toestanden ook geheel anders dan die, welke zoo even als punt van uitgang genomen werden. Weliswaar is ook ten aanzien van dergelijke volkeren tuchtiging, als geweldmiddel om hen aan den wil van het gezag te onderwerpen, niet uitgesloten, doch zeer onwaarschijnlijk of zeer zelden is het dat daarmede geacht kan worden voldoende genoegdoening te zijn verkregen voor de door hen gepleegde rechtsverkrachting.

Onze expeditiën naar Bali, Boni en Atjeh wijzen het dan ook telkens uit, dat de oorzaken van de vredebreuk ernstiger van aard, grooter van omvang waren; dat daarom ook het doel met de invasie beoogd een veel wijdere strekking had dan het eenvoudig toedienen van een tuchtiging, en bijgevolg ook tot bereiking van dat doel beduidend meer strijdkrachten moesten worden ontwikkeld.

Bij invasiën als waarvan hier sprake is, komt daarentegen het kenmerk voor het oorlogsbegrip *wel* degelijk tot uiting en, in het kader van gindsche toestanden en gegevens, zelfs meermalen onder niet gering te tellen vormen en verhoudingen. De oorlog derhalve in zijn ware gedaante, dus ook in die van een kansspel, waarin ten slotte overwinnaar is — gold het Westersche toestanden, dan zou men met Frederik den Groote kunnen zeggen: de strijdmacht aangevoerd door den bevelhebber, die de minste fouten begaat — in de omstandigheden waaronder wij in Indië verkeeren: onherroepelijk de partij, die het van de andere wint in de beschikking over stoffelijke middelen voor de oorlogvoering. Die partij was tot dusverre het Nederlandsch gezag, al bleek dit somtijds eerst na verloop van langen tijd, en te hopen is het, dat dit gezag in den strijd tegen Indische volkeren ook *steeds* de winnende partij zal zijn.

Ligt, gelijk ik daar even zeide, de goede uitslag van een invasie *uitsluitend ondernomen om te tuchtigen*, vrij *wel al dadelijk* binnen de krachten en de macht van het Nederlandsch gezag, dit *al dadelijk* geldt geenszins voor den uitslag van een invasie, die tot oorlog leidt. Want hebben wij het moment voor *het beginnen* van het kansspel *wel* in onze hand, geen menschen-

hand daarentegen is bij machte om in den oorlog — en dat geldt even goed voor onze oorlogen tegen inheemsche volkeren met de betrekkelijk geringe middelen waarover wij voor de oorlogvoering beschikken — geen menschenhand, zeg ik, is bij machte om in den oorlog, zelfs ook maar bij benadering, *vooraf* reeds neer te schrijven wanneer het eind zal zijn gekomen. Tusschen dat slot en het begin van het kansspel ligt een tijdperk voor meer of minder goede, voor min of meer gelukkige of voordeelige zetten, die, wanneer de plus-teekens zich maar aan onze zijde opstapelen, ons ook spoediger als de winnende partij zullen doen te voorschijn treden, maar het oogenblik dat zulks geschieden zal *vooraf* reeds aan te geven, het is, ik herhaal 't, in het kansspel *oorlog* ten eenenmale onmogelijk.

Getuigde het derhalve in Maart 1873 wel van een juiste opvatting van zaken, toen men in Indië in het militaire kamp de meening als onwrikbaar hoorde verkondigen, dat bij de invasie, die men gereed stond nit te voeren, de troepen waarschijnlijk niet eens zouden slaags raken of mogelijk slechts voor eenmaal; dat de zaak wel spoedig zou afloopen en dit dan ook noodig was, gelet op den te verwachten kwaden moeson?

Is het niet alsof de invasie hier een tuchtiging en ook niets meer ten doel had?

Diezelfde verwarring van begrip, diezelfde miskennis van een der belangrijkste kenmerken van den oorlog, was veertien jaren te voren mede een der oorzaken geweest voor het mislukken van een krijgstoct en wel van de 1^e Expeditie tegen Boni. Ook toen had men in de meening verkeerd dat de korte spanne tijds, binnen welke de operatiën te land nog uitvoerbaar te achten waren, voldoende zou zijn om ons het staatkundige doel van den krijgstoct te doen bereiken. En toen reeds was de dure ondervinding opgedaan, dat ook in den oorlog tegen een Inlandsch volk onmogelijk vooraf de tijd is te bepalen waarbinnen het pleit te onzen gunste zal zijn beslecht.

Was men 23 jaren geleden voor die waarheid blind, ik moet het betwijfelen of men thans daarop wel *ten volle* het gezichtsvermogen heeft verkregen. Die twijfel grondt zich op de overtuiging dat wij lijden aan een euvel dat tot dusverre nog niet

of onvoldoende bij zijn waren naam werd genoemd, en dat euvel is: geringschatting van den Inlandschen vijand, dien wij te bestrijden hebben.

Tegenover dien vijand kan geringschatting, bij wegingen van tactischen aard binnen zekere grenzen te wettigen zijn, altijd wanneer zij steunt op gerechtvaardigde gronden als: groote gevechtvaardigheid, ijzeren tucht en een hoog moreel; dan kan het zelfs goed zijn haar aan te wakkeren, — maar geringschatting van den Inlandschen vijand, waar het toestanden van hoogere orde, waar het toestanden van strategischen aard betreft, is *absoluut een fout* en, niet minder ook voor onze oorlogen, een groote stap naar de nederlaag.

De kansen op mislukking zouden al dadelijk binnen engere grenzen zijn terug te brengen, door den onverbiddelijken eisch te erkennen, welke aan al de door ons in Indië gevoerde oorlogen, tot den huidigen dag toe, verbonden is geweest en die eisch is deze: Waar het Nederlandsch gezag tot den oorlog gedwongen wordt, daar *moet* het als overwinnaar uit den strijd terugkeeren. Bijgevolg is het doel van den invasie-oorlog: of onderwerping van den vijand aan de hem gestelde eischen, met deugdelijke waarborgen voor de toekomst, of annexatie. Een ander alternatief bestaat er voor ons gezag in Indië niet.

De erkenning van dit beginsel voor Nederlandsche oorlogvoering tegen inheemschen vijand, wordt gemist in de hier ter sprake gebrachte instructie voor den Gouvern.-Comm. bij de expeditie tegen Atjeh. Onder welke bewoordingen in dat staatsstuk aan dit beginsel uiting had moeten zijn gegeven, wil ik thans niet overwegen. Ik erken gaarne dat, om redenen die met de binnen- en buitenlandsche staatkunde in verband staan, het bezwaren in heeft om de tegenpartij ruw weg voor de keus te stellen: onderwerping aan de gestelde eischen of inlijving. Maar een niet te ontkennen feit is het toch zeker dat dit, voor ons bestaan onmisbaar beginsel van oorlogvoering, ter dood gebracht werd door den in art. 6 dier instructie vervatten last dat, zelfs wanneer het onverhoopt tot een oorlog met Atjeh mocht geraken en dat rijk voor onze wapenen zwicht, de Gouv.-Comm. in het oog had te houden dat hij wel meerdere eischen

2

de...
112 342

kon stellen, maar dat toch van eene vestiging op of bezetting van Atjeh vooralsnog geen sprake kon zijn.

Zijn dit alzoo bedenkingen, die uit overwegingen van strategischen aard tegen de formulering van dat artikel 6 zijn aan te voeren, het is niet van belang ontbloomt om ook eens mede te deelen op welke gronden het opperbestuur dezelfde bedenkingen tegen dat artikel koesterde. Men vindt die gronden vermeld op pag. 70 der »Officiële bescheiden», zooals zij opgenomen zijn in het rapport dd. 15 April 1873, L^a Y⁸ Geheim, van den Minister van Koloniën aan den Koning, en wel onder deze bewoordingen: »Tegen dit voorschrift (art. 6) bestaan bij mij ernstige bezwaren. Welke »meerdere eischen» men daarbij op het oog heeft gehad, weet ik niet en kan ik mij moeilijk voorstellen, nu ik zie »dat vestiging op of bezetting van Atjeh» is uitgesloten. Die uitsluiting schijnt mij, althans in de tegenwoordige omstandigheden, nadat tegen Atjeh geweld is moeten worden gebruikt, niet te handhaven. Wanneer wij, na Atjeh te hebben overwonnen, dat rijk verlaten, tevreden met eene erkenning onzer souvereiniteit en met hetgeen verder — altijd met de bedoelde uitsluiting van vestiging of bezetting — op het papier mocht bedongen worden; wanneer wij niet, in de vestiging van een of meer ambtenaren en in eene bezetting, althans voorshands, door eene voldoende troepenmacht, den noodigen waarborg hebben dat wij den invloed, waarom het ons te doen is, in werkelijkheid kunnen uitoefenen; — dan is het te vreezen, dat de oorlog, die nu gevoerd wordt, geene duurzame vruchten zal afwerpen, dat goed en bloed voor niet zullen zijn opgeofferd, en dat eerlang eene nieuwe expeditie noodig zal worden. De tegenwoordige expeditie moet, dunkt mij, noodwendig tot onmiddellijk resultaat hebben, dat onze verhouding tot Atjeh eens voor goed geregeld worde, en dat de behoorlijke uitvoering van de gemaakte regeling volkomen verzekerd zij.

Ik acht het dringend noodig, dat dit den Gouverneur-Generaal, hoe eer hoe liever, per telegram opgemerkt worde . . . .»

En nog denzelfden 15^{den} April, weinige uren derhalve vóór de ontkenning, ging, na verkregen koninklijke machti-

ging, het volgende telegram uit aan den Gouverneur-Generaal :

»In tegenwoordige omstandigheden is art. 6 instructie Commissaris niet voldoende. Na succes onzer wapenen moet verhouding tot Atjeh definitief en volledig gewaarborgd worden, anders goed en bloed vergeefs geofferd. Siak-tractaat kan model zijn, moet regelen inhouden verhouding sultan met onderhoorigheden en waarborgen tegen knevelarij. Recht en gelegenheid tot vestiging en bezetting moet bedongen worden, dus ook eventueel voor etablissementen benoedigde grond. Versterking dient opgericht en ambtenaar moet blijven, gedekt door voldoende macht.»

In hoeverre heeft nu het voorgeschrevene in art. 6 invloed nitgeoeffend op den ongunstigen uitslag der expeditie?

Na hetgeen reeds is in het midden gebracht, beantwoord ik die vraag als volgt : Dat art. 6 staat tot den uitslag der 1^e Atjeh-expeditie slechts in een *zeer indirect verband* en wel in dit, dat het heeft bijgedragen om het begrip *kansspel* aan den oorlog eigen, in het militaire brein sluimerende te houden, en daardoor dat brein ook niet heeft wakker gemaakt voor een juist besef van de consequentiën, verbonden aan den strijd dien men gered stond te voeren.

Maar al kan ik aan het voorschrift in art. 6 slechts een zeer geringen invloed toekennen voor den ongunstigen afloop der expeditie, ik wil daardoor in het minst niet geacht worden iets te willen afdingen op het hooge belang van een, van Staatswege, volkomen nauwkeurige omschrijving van het staatkundige doel door den oorlog te bereiken. Hoe ik de diep ingrijpende beteekenis hiervan opvat, moge uit het volgende blijken :

Ik erken volmondig het natuurlijk recht der regeering om aan te geven welk doel zij door een krijgstoct wenscht bereikt te zien. Doch ik vermeen ook dat het niet anders dan natuurlijk is, dat de omschrijving van dat doel — en eveneens de later eventueel daarin aan te brengen wijzigingen, als gevolg van niet voorziene omstandigheden, welke zich gedurende den oorlog mochten voordoen — dat die omschrijving, zeg ik, geschiedt in overeenstemming met de militaire autoriteit en in de

eerste plaats zeker wel met den bevelhebber van den krijgstoct, den uitvoerder van 's regeerings bevelen. Is aan die voorwaarde voldaan, dan trekt geen expeditie-commandant te velde of blijft hij daar, met eene verantwoordelijkheid op de schouders, die hij niet dragen *kan* en niettemin, als natuurlijk gevolg der omstandigheden, toch dragen *moet*.

De wijze waarop, in de verschillende voorgekomen gevallen, het mandaat van den bevelhebber eener expeditie zijn beslag kreeg of later uitgebreid werd, is mij niet volledig bekend, doch dit weet ik wel: geschiedde het niet op den pasgenoemden grondslag, dan beging men een groote fout; geschiedde het daarentegen wel op dien grondslag, dan bevatten die instructiën, althans voor zoo verre ze mij onder de oogen kwamen, één groote leemte en wel, dat daarin deze clause ontbreekt: *Voor het niet bereiken van het staatkundige doel der expeditie, is den opperbevelhebber een beroep op zijne instructie niet toegelaten.*

Ik kan in mijne toelichting van dit denkbeeld, na het reeds gezegde, zeer kort zijn.

Door het daarin vervatte beginsel aan te prijzen, wordt beoogd den druk der verantwoordelijkheid aan te brengen te juister plaats en te rechten tijd.

De huldiging toch van dat beginsel kan de overtuiging slechts versterken, dat nooit door de Indische regeering tot een krijgstoct zal worden besloten of, gindsche toestanden in aanmerking genomen, aan Moltke's machtspreuk *erst wagen dann wagen*" is ten volle recht gedaan. Dan trekt ook geen expeditionnaire troepenmacht te velde of zij is door het leger bestuur nitgerust om den strijd vol te houden ook zelfs in het slechte jaargetij. Dan gaat zij ook geen vijand tegemoet zonder het innige bewustzijn in zich van hem ook te zullen onderwerpen, waartoe in het uiterste geval de aangewezen strategische reserve — die witte raaf, tot dusverre, bij onze oorlogvoering — gereed staat haar bij te springen. Dan ook geen gevaar voor verdeling der verantwoordelijkheid in momenten, waarin het hooge staatsbelang onverbiddelijk vordert dat die geheel en onverdeeld drukken zal op den éénige, aan wien het uiterste middel tot rechtsverkrijging is toevertrouwd.

Maar wellicht dan ook — het is zoo verleidelijk om zich met een zoete hoop te vleien — wellicht dan ook, dat in de naaste toekomst de oogen der machthebbenden nog eens geopend zullen worden voor die wenschen van het Indische leger, door welker vervulling zijn taak gemakkelijker gemaakt zal worden en tegelijkertijd zijne kansen op succes zullen worden verhoogd. En van de meerdere desiderata noem ik er slechts drie: een organisatie van den transporttrein, zóó dat ze aan de matigste eischen voldoet; schoeisel voor alle inlandsche soldaten en een doelmatige, tevens goedkoopere veldkleeding voor het geheele leger.

Drie wenschen slechts, doch welker inwilliging n. m. i. van vrij wat grooter urgentie is te achten, dan de begiftiging van de Indische infanterie met een nog sneller vurend geweer dan het tegenwoordige vuurwapen.

Mijn antwoord op de vraag, met betrekking tot art. 6 der instructie voor den Gouv.-Comm. voor Atjeh, geeft het n. m. i. meest belangrijke element aan voor eene objectieve beoordeeling van de beslissing, in den morgen van 16 April 1873 door den nieuw opgetreden Opperbevelhebber der expeditie genomen.

Om voor een dergelijke beoordeeling nog meer gegevens bij te brengen, volge thans in chronologische volgorde een korte opsomming der hoofdgebeurtenissen, tot aan het moment der ontknooping.

7 Maart 1873. De Gouvernements-Commissaris vertrekt van Batavia naar Atjeh.

22 Maart. Hij komt met vier oorlogsschepen ter reede van Oleh-leh aan en opent dadelijk de onderhandelingen met den sultjan. De expeditionnaire landmacht, onder bevel van den generaal-majoor J. H. R. Köhler, ter sterkte van 168 officieren, 3229 minderen, 1600 non-combattanten, 140 troepenpaarden, 4 veldkanons van 8 cm., 4 houwitsers van 12 cm., 8 Coehoorn-mortieren en 2 mortieren van 20 cm. verlaat Batavia.

26 Maart. Oorlogsverklaring aan den sultjan van Atjeh, nadat de onderhandelingen in de voorafgegane vier etmalen tot geen bevredigend resultaat hebben geleid.

5 April. De transportvloot met de troepen aan boord komt ter reede van Oleh-leh.

6 April. Verkenning van het landingspunt door Opperbevelhebber, 2e Bevelhebber en Chef van den staf aan het hoofd van 2 comp. infanterie, die allen zonder verzet te ondervinden aan land komen en later op even gemakkelijke wijze worden gevolgd door nog een half bataljon. Een van de twee toen verrichte verkenningen bezorgt ons drie gewonden. Ten 12 $\frac{1}{2}$ u. n.m. scheept de gelande macht zich weder in, zonder hierin door den vijand te worden verhinderd.

8 April. Definitieve landing. Zij kost ons de volgende verliezen: Van de marine gewond 1 off. (kort daarop overleden) en 2 minderen; van de landmacht 2 minderen gesneuveld, 1 off. en 8 minderen gewond.

Twee vergeefsche aanvallen op het oostelijkste strandfort, Kota Mogat, waarbij aan onze zijde 8 minderen sneuvelen en 3 off., zoomede 47 minderen gewond worden.

9 April. Beschieting van Kota Mogat door de marine, waarna het zonder verlies door ons genomen en tot 11 April bezet wordt door 3 compieën. Barisan.

10 April. Generaal Köhler rukt het binnenland in met 12 comp. infanterie, 2 idem marine landingsdivisie, 3 idem Barisan, $\frac{1}{2}$ idem mineurs, de 4 berghouwitsers met bediening en 4 Coehoormortieren, later op den dag gevolgd door 1 pel. cavalerie.

De 2e Bevelhebber, kolonel v. Daalen blijft aan het strand achter, met 6 comp. infanterie, 3 idem Barisan, $\frac{1}{2}$ idem mineurs, 1 peloton cavalerie, de veldartillerie met hare 4 kanons, 4 Coehoormortieren, de 2 mortieren van 20 cm. en 4 houwitsers der marine landingsdivisie met de daarbij behorende bedieningen.

De groote misigit ten 2 u. n.m. veroverd. Verliezen: 2 off. gestorven aan uitputting, 7 minderen gesneuveld, 3 off. en 40 minderen gewond.

De veroverde positie, ten 6 u. n.m. verlaten, wordt dadelijk weder door den vijand bezet, die daarna het vuur opent op ons GOO M. westwaarts van den misigit gelegen bivak in de sawah.

11—13 April. Verblijf in het bivak, alleen afgewisseld door

twee verkenningen op den 12^{en}, een in Z.O., de andere in N.O. richting, welke verkenningen echter geen resultaat opleveren. Den 12^{en} worden ook 2 comp. van het 12^e bat. uit het strandbivak ontboden; den 13^{en} keert de marine landingsdivisie daarheen terug en komen nog 2 comp. van het 12^e bat. en het resteerende pel. cav. in het sawah bivak aan. Verliezen in deze drie dagen: 1 off. (der Barisan) en 5 minderen gesneuveld, 65 minderen gewond.

14 April. Herneming van den misigit. Verliezen op dezen dag, aan gesneuvelden: de opperbevelhebber, generaal-majoor J. H. R. Köhler, 1 subalterne officier en 3 minderen; aan gewonden: 8 officieren en 91 minderen. Kolonel E. C. van Daalen, in den namiddag uit het strandbivak in den misigit aangekomen, aanvaardt het opperbevel.

15 April. Verkenning *van den kraton of het derwaarts leilende terrein*. Het doel wordt niet bereikt. Op dezen dag sneuvelen 1 officier en 5 minderen en worden 1 officier en 15 minderen gewond.

16 April. Aanval op de Z.-O. waarts van den misigit gelegen versterkingen, in welke richting de kraton vermoed wordt te liggen. Van de 16 comp. infant. en 3 comp. barisan, in en om den misigit gelegerd, nemen successievelijk 9 comp. infant. deel aan den aanval, die drie kwart uur duurt en afgeslagen wordt. Het gevecht kost ons: 9 officieren gewond (2 weldra overleden) en aan minderen: 11 gesneuveld en 105 gekwetst.

Ten 8¹/₂ u. v. m., ruim 2 uren nadat de aanvalscolonne in den missigit is teruggekeerd, ontvangt de opperbevelhebber bericht, dat de vijand aan den rand van de in Z. richting gelegen kampong bezig is een versterking op te richten. Een kleine colonne verjaagt, ten koste van 4 gewonde minderen, den vijand uit zijne positie en vernielt deze.

Het beslissende moment voor den uitslag der Eerste Atjeh-expeditie is hiermede aangebroken. Aan de laatstgemelde handeling des vijands toch hechtte de opperbevelhebber groot gewicht. Dien vijand vóór zich onverwinbaar achtende, althans met de middelen, waarover hij toen op het oorlogstoneel be-

schikte, zag hij in de bewuste rugwaartsche handeling eene eerste ernstige poging van het bij de tegenpartij ontwaakte streven om ons af te snijden van onze gemeenschap met de zee. Bij die opvatting van den staat van zaken was de positie onzer troepen niet anders dan hachelijk te noemen. Ter bespreking van den toestand riep de Opperbevelhebber de in den misigit aanwezige korpscommandanten, met uitzondering van een viertal, in eene conferentie bijeen, van welke bijeenkomst het resultaat was, dat in het morgenuur tusschen 9 en 10 van dezen 16den April door de opperste militaire leiding beslist werd, dat geen hernieuwde aanval op 's vijands werken geschieden zou en de terugkeer der troepen naar het strandbivak den volgenden dag zou plaats hebben.

Ik zal dit moment een wijle laten rusten, ten einde eens een terugblik te werpen op de chronologische lijst van feiten, zoo pas medegedeeld.

Wat levert die lijst tot tal van vragen overvloedige stof maar ook welk een ruime, onschatbare leering valt er niet uit die feiten te trekken!

Tijd niet alleen, maar ook het standpunt, door mij bij het bespreken van deze aangelegenheid ingenomen, beletten het om zulks op afdoende wijze in het licht te stellen. Slechts in één opzicht zal ik mij echter een afwijking van dat standpunt veroorloven. Het geldt de beantwoording van deze vraag: 8 April 1873 heeft de definitieve landing plaats en reeds twee dagen later wordt het binnenland ingerukt; was die handeling zóó kort na het debarkement onvermijdelijk noodig; is die handeling derhalve te verdedigen?

In de u bekende beschrijving van den Atjeh-oorlog door den heer Kielstra vind ik op de pag^o. 120 en 121 van het eerste deel een alinea, handelende over dit punt, welke alinea ik in haar geheel zal overnemen. Zij luidt:

»De opmarsch van 10 April had plaats, toen nog geene vivres-voorraden, geene materialen, kortom nog bijna niets uit de »schepen was gelost; terwijl de gemeenschap, door het ontbreken van eene behoorlijke brug over de lagune, nog hoogst

»gebrekkig mocht heeten. Deze handeling zou al weder onverklaarbaar zijn, indien men geen rekening hield met het standpunt, waarop de bevelhebber zich stelde. De optimistische verwachtingen, waarmede de krijgsverrichtingen waren aangevangen, waren nog geenszins vernietigd; bij de verkenningen van den 9^{en} had men nagenoeg geene vijanden gezien en ook Kota Mogat was dien dag, na eenige schoten van de marine, spoedig verlaten geworden. De generaal Köhler verwachtte blijkbaar, dat men geen noemenswaardigen tegenstand te duchten zou hebben en slechts een »militairen marsch" naar den kraton zou hebben te maken; dit is ook duidelijk uit de order, dat slechts vivres voor één dag medegenomen en, wanneer de troepen niet denzelfden dag terugkwamen, vivres nagezonden moesten worden. Daarbij kwam nu de instructie, dat men na volbrachte landing *met de meeste snelheid* naar den kraton moest oprukken."

Omtrent de, m. i. zeer terecht, den generaal Köhler toegedachte optimistische verwachtingen, behoef ik aan hetgeen ter zake reeds door mij werd opgemerkt niets meer toe te voegen. Alleen wensch ik omtrent het voorkomende in het slot van het citaat het een en ander in het midden te brengen.

Vergist de heer Kielstra zich niet als hij verklaart, dat de *instructie* voor den Opperbevelhebber dezen voorschreef, om na volbrachte landing met de meeste snelheid naar den kraton op te rukken? In de instructie, zooals zij in het Enquête-Rapport is opgenomen, trof ik toch niets aan wat op een dergelijk voorschrift geleek. Ik doe die vraag te eerder, omdat de schrijver op pag. 84 van hetzelfde deel, met betrekking tot de zoo hoogst gewichtige quaestie als het geven van voorschriften aan het voor den uitslag van den oorlog verantwoordelijke hoofd, toont een voorstander te zijn van het alleszins gezonde begrip, dat een dergelijk hoofd geen bevel hoegenaamd mag worden gegeven, waardoor hij niet volkomen vrij zou zijn in de wijze, waarop hij het doel van den oorlog moet trachten te bereiken. Op die pag. 84 toch vind ik het volgende vermeld: »De legercommandant wilde hem (generaal Köhler) in zijne operatiën geheel de vrije hand laten en had dus dienaangaande geenerlei voor-

»schriften gegeven. Echter had de legerbevelhebber, bij nota »van 5 Maart, zijne aandacht op eenige punten gevestigd en »hem eenige denkbeelden omtrent de te volgen operatiën mede- »gedeeld, natuurlijk geground op de hoogst gebrekkige gegevens, »welke men destijds omtrent den topographischen toestand van »Atjeh bezat." En verder op pag. 85, na aanhaling van de hoofdgedachten van generaal Kroesen, ter zake van twee mogelijke landingspunten op de Atjehsche kust, worden die denkbeelden aldus nader aangegeven: »Welk punt men nu ook kiest, »zoo zal het na volbrachte landing zaak zijn, met de *meeste* »*snelheid* de hoofdplaats en den Kraton te bereiken. Misschien »zullen de sulthan en de rijks grooten ons in of nabij den Kraton »afwachten, maar men moet er ook op bedacht zijn, dat zij de »wijk kunnen nemen naar de bovenlanden, waarheen, van den »Kraton af, een goede weg moet loopen. Om des te spoediger »ons doel te bereiken, moet die vlucht, zoo eenigszins mogelijk, »belet worden; men zij er dus op bedacht, zoodra daartoe ge- »legenheid bestaat, dien weg met een voldoende sterke macht te »bezetten. Dat onze troepen bij deze gelegenheid *met de meeste* »*snelheid* moeten ageeren, zal geen betoog behoeven."

Terwijl de heer Kielstra op pag. 86 schrijft: »Naar het schijnt, »heeft de generaal Köhler deze denkbeelden overwogen en ze »ook grootendeels beaamd."

Aldus is het derhalve met de zaak gesteld; aan generaal Köhler is niet *voorgescreven* om met de meeste snelheid te opereeren; hij kon zich met de zienswijze ter zake van den legercommandant geheel vereenigen en handelde daarnaar.

Maar die zienswijze steunt, naar het mij voorkomt, op een minder juist begrip van de oorlogvoering, aan Inlandsche, beter wellicht: aan onbeschaafde volkeren eigen. — Ook hier rechtvaardigt het gewicht der zaak om haar eens nader toe te lichten; hun, voor wie daarbij onnoodig tot in details wordt afgedaald, wordt op nieuw daarvoor verontschuldiging gevraagd.

Vloeit het door den oorlog te bereiken staatkundige doel van zelf voort uit de oorzaak van den krijg, het militaire doel van den oorlog — wel te onderscheiden van het staatkundige —

beoogt onveranderlijk : ééne der strijdende partijen te brengen in den toestand, dat zij den wil der andere als hoogste wet erkent.

Als men van strategische axioma's wenscht te spreken, dan heb ik er hier een tweetal genoemd, dat ook voor onze toestanden in Indië alle aandacht verdient. Het militaire doel van gindsche oorlogen, de onderwerping van den Inlandschen vijand aan onzen wil, is mitsdien ook slechts dan bereikt te achten, wanneer die vijand materieel onmachtig is gemaakt, dan wel wanneer hem de overtuiging is verschaft, dat wij in materieelen zin zijn meerderen zijn.

Hoewel in de hoofdzaak met elkander overeenkomende, vertooncn echter de wegen om het militaire doel van den oorlog te bereiken in den strijd tegen onbeschaafde volkeren afwijkingen van die, welke den oorlog tusschen twee legers kenmerken, een natuurlijk gevolg van verschillen in de beginselen en bijgevolg ook in de wijze van oorlogvoeren, door de tegenover elkander staande partijen gehuldigd.

De vele punten van overeenkomst tusschen de oorlogvoering van onzen inheemschen tegenstander met de vormen, waaronder de strijd der Vendeërs van 1793—96 en die van het Spaansche volk van 1808—11 tegen georganiseerde troepenmachten zich openbaarden, hebben ten onzent meermalen aanleiding gegeven om ook de oorlogvoering der Indische volkeren te bestempelen met den naam „guerilla"; d. w. z. de oorlog van verrassingen, listen en hinderlagen; van aaneengeschakelde schermutselingen; een strijdvoering, die zich kenmerkt door haar doorgaand defensief karakter, dat echter *verre van lijdelijk* is.

Ons Indisch rijk met zijn vele berglanden en met zijn van nature weelderigen plantengroei, bewoond zooals het wordt door natuurvolken, bij wie het gebruik van wapenen soms van kindsbeen af gewoonte was, ons Indisch rijk, zeg ik, voldoet in niet geringe mate aan de hoofdvoorwaarden voor een succesvolle guerilla, en wij hebben dit in den loop der jaren vaak op maar al te treffende wijze ondervonden. Doch tevens heeft ook de guerilla in onzen Archipel de in het algemeen voor haar geldende waarheid duidelijk in het licht gesteld, nl. dat zij slechts in zeer geringe mate aan eenig stelsel van *vaste punten*, nog veel

minder aan *wegen* en allerminst aan *vaste wegen* gebonden is. Treffend juist komen mij dan ook de woorden voor, waarmede eens van den Inlandschen vijand is gezegd: »Hij gelijkt op de vlucistof, die bestendig openingen weet te vinden, waardoor zij bij gedeelten kan ontsnappen, wanneer zij te eng bekneld en te sterk gedrukt wordt" (1).

De guerilla ontleent hare beteekenis, d. i. hare werkzame kracht, aan de omstandigheid, dat zij zich kan losmaken van elk begrip van regel, orde en samenhang; zaken, zonder welke een geregelde troepenmacht onbestaanbaar is te achten en waarom n. m. i. een strijdwijze als de guerilla zich voor een dergelijke troepenmacht al zeer bezwaarlijk denken laat. De wenk nu van den legerbevelhebber en het overnemen van dien wenk door den generaal Köhler, om den Kraton tot object te nemen, valt alleszins te verdedigen, wanneer dat punt dan ook slechts ware aangemerkt als *het eerste* en niet als *het eenige* tot bereiking van het militaire doel gevorderd.

Het in bezit nemen van den Kraton, *zonder voorafjuaand wapengeweld*, zou alleen dan tot dat resultaat hebben geleid, wanneer het ware gepaard gegaan met het onmachtig maken van den vijand, d. w. z. met hem te ontwapenen, doch honderd tegen één dat het dan tot den oorlog zou zijn gekomen. Ware de Kraton ons eerst *na strijd* in handen gevallen, dan zou het militaire doel eerst dan geacht kunnen worden te zijn bereikt, wanneer daardoor 's vijands weerkracht ware gebroken en hij dientengevolge ook de meest afdoende overtuiging erlangd hadde, dat wij in matericelen zin zijn meerderen waren.

Ik wensch hiermede de opvatting te bestrijden, welke in het algemeen ook thans nog heerscht, maar zeker in het oog loopend in 1873 ten aanzien van Atjehs Kraton geheerscht heeft, de opvatting nl. alsof met den val van een betrekkelijk gewichtig punt als de hoofdplaats van een Inlandschen staat, de onderwerping van den vijand aan onzen wil ook *per sé* een voldongen feit zou zijn. Was dan vóór 1873 een dergelijke meening niet reeds daghelder gelogenstraf ten aanzien van den Bonischen

(1) Weitzel, Oorlog op Java, II Deel, p. 175.

vijand, na de verovering van diens hoofdplaats door de eerste expeditie op 28 Februari 1859? Is die meening daarna niet even duidelijk gelogenstraf geworden ten opzichte van den Atjcher, na den val van den Kraton op 24 Januari 1874?

»En toch», zal men wellicht opmerken, »de guerilla die in »haar zoo goed begrepen en juist opgevat defensief hare »kracht zoekt en ook vindt, biedt aan een leger dat haar »te bestrijden heeft bijna nooit anders dan versterkte punten »van meer of minder gewichtige beteekenis ter vermeerstering aan; het zijn in den regel de eenige objecten voor zoodanig leger.»

Zeker, die waarheid is onbetwistbaar en bij onze veelal geringe bekendheid met den Inlandschen vijand, is het in den regel ook niet met juistheid te zeggen welke van die punten het in belangrijkheid van de andere winnen, en dus evenmin van welke dier punten de vermeestering ons werkelijk nader bij het einde van den krijg brengen zal. Doch één waarde-bepaling, al zij het dan ook een vage, kan nochtans voor alle gelden. Zij is deze:

De uitslag van den oorlog tegen den Inl. vijand hangt niet in de eerste plaats en ook niet uitsluitend af van het bezit van een of meer versterkte punten, want laat de vijand die plaatsen los en komen zij ons daardoor in handen, dan speelt hij ons op korten afstand verder hetzelfde spel; de guerilla toch is vrij wel los van eenig stelsel van vaste punten. Oostersch fatalisme mag ons bij hare bestrijding al eens te hulp komen, gelijk aan de troepenmacht der 2e expeditie tegen Boni, die — na het zonder slag of stoot bemachtigen van Pasempa »het sterke» en van Pampanoewa »het rijke», voorafgegaan door de vermeestering der hoofdplaats — de volkslegende in vervulling gebracht had, welke haar op Bonischen grond deed aanmerken als overwinnares van het geheele rijk. Maar dergelijke toevalligheden uitgezonderd, zal alleen dan ontwijfelbaar zeker het oorlogsdoel nader worden bereikt, naarmate de vermeestering van versterkte punten gepaard gaat met het toebrengen van zooveel te gevoeliger slagen aan den vijand; slagen die, ik herhaal het, zijn weerkracht breken en hem

daardoor ook meer en meer onmachtig maken tot het bieden van materieelen weerstand.

Was derhalve, behoudens de gemaakte bedenkingen tegen de opvatting der zaak in hare gevolgen, de opmarsch naar den kraton alleszins te verdedigen, — het feit, dat men kon meenen dat voor een eventueele vlucht naar de bovenlanden, de sulthan en zijne rijksgrooten aan een vasten weg of zelfs maar aan eenigen weg gebonden waren, als gold het voor hon het medevoeren van een leger met legeretros, dat feit wijst op een onjuist begrip van de Inlandsche oorlogvoering.

Dat foutieve inzicht deed in deze aangelegenheid een andere onjuiste meening rijpen, en wel alsof guerilla-benden, op haar terrein, in snelheid van beweging door geregelde troepen in tactisch verband waren te overtreffen.

Beide misvattingen hebben met andere oorzaken er toe geleid, om reeds op 10 April 1873 den marsch naar Atjehs binnenland te aanvaarden. Een opmarsch — en hiermede beantwoord ik de zoo even door mij gestelde vraag — op een *ontijdig oogenblik* aangevangen, omdat nog nagenoeg niets gereed was om de operatiën in het binnenland te mogen en te kunnen beginnen. Een opmarsch ten slotte, die getuigde van overhaasting, d. i. van een verkeerden spoed, en geldt het van deze reeds in gewone omstandigheden dat hij zelden tot goede uitkomsten leidt, — verkeerde spoed in den oorlog is zooveel te gevaarlijker, daarom *nimmer* te rechtvaardigen, dus ook evenmin hier.

En wie dieper doordringt in de oorzaken vóór het mislukken van de 1e Expeditie tegen Atjeh, wordt het ook al ras gewaar, dat de op 10 April 1873 aan den dag getreden overhaasting, voor een belangrijk deel bijdraagt tot de zes dagen later gevolgde ontknooping onder de wallen van Atjehs kraton.

Na deze uitweiding zal ik dat moment der ontknooping nader in beschouwing nemen.

Wat tal van vragen, overwegingen en beschouwingen doemen niet voor den geest op, wanneer men zich voor een oogenblik in gedachten verplaatst naar die morgenuren van den 16^{en}

April 1873! Maar gaf ik aan den aandrang om mij te uiten toe, dan zou ik het door mij ingenomen standpunt verlaten want ik zou moeten treden in eene *beoordeeling* zoowel van de handelingen als van den persoon des opperbevelhebbers, en in het openbaar *wil* ik dat niet doen.

Doch al wil ik den kolonel van Daalen om het door hem genomen besluit niet beoordeelen, hem daarvoor te *veroordeelen* zou ik niet *kunnen*, noch hier noch elders.

De billijkheid toch vordert om te erkennen, dat in de hoogst ongunstige phase waarin de expeditie in den morgen van 16 April 1873 geraakt was door de aaneenschakeling van fataliteiten van af den aanvang der operatiën, dat in die phase alleen een aanvoerder met bijna bovenmenselijke geestkracht — en hoe uiterst weinigen zijn er zoo! — in den toestand een keer ten goede had kunnen brengen. Hoe hadden echter niet tal van omstandigheden, die alle niet hier genoemd kunnen worden, als om strijd medegewerkt om bij den kolonel van Daalen de geestkracht eerder te verzwakken dan te versterken.

Niettegenstaande zijn aandringen om bij het oprukken van de hoofdmacht naar het binnenland de plaats in te nemen, die goed overleg en wijs beleid hem voorschreven, d. i. *naast den opperbevelhebber*, werd hem door generaal Köhler het bevel over het strandbivak opgedragen.

Hier verblijvende, ontvangt hij slechts onbestemde berichten uit het binnenland; deze berichten zijn bovendien verre van gunstig en die indruk kan moeilijk verbeteren op het gezicht van die telkens aankomende transporten met dooden en gewonden. De hieruit toch reeds voortspruitende deprimeerende werking op het moreel, wordt echter voor den kolonel van Daalen verhoogd door de gemoedsaandoening den mensch eigen, om, buiten het bereik van het gevaar staande, zich dat gevaar grooter voor te stellen dan het in werkelijkheid is. Plotseling ontvalt nu ook de opperbevelhebber aan de expeditie; de kolonel van Daalen moet hem vervangen. Van de deprimeerende invloeden, die zijn moreel zwaar op de proef stellen, is de laatste gebeurtenis, zeker niet de minst beteke-
nende. Onder die omstandigheden komt de kolonel uit het

kalme strandbivak in den namiddag van den 14^{en} April in den misigtit aan, en bevindt hij zich op eens dicht tegenover een hardnekkigen vijand, die de troepen bijna onafgebroken met vuur bestookt. De ernstige toestand waarin men verkeert, stelt een besluitvaardig optreden aan de opperste leiding tot gebiedenden plicht, doch voor het nemen van doeltreffende besluiten ontbreken aan van Daalen de volstrekt noodige gegevens.

»Waar is de kraton?» Niemand die het hem weest te zeggen; de dichte begroeiing van het terrein onttrekt het vorstenverblijf aan ieders oog.

»In welke richting ongeveer moet de kraton dan liggen?» Geen aanwijzingen hoegenaamd volgen; de generaal Köhler, die nog het best hierop had kunnen antwoorden, was niet meer, en zijn kennis, die hij voor zich alleen behield, had hij in den dood met zich genomen. De verkenningen van den 12^{en} April hadden bovendien voor de beantwoording van die vraag niet het minste licht ontstoken.

De toestand wordt door den opperbevelhebber niet beheerscht, maar de staat van zaken beheerscht hem. Geroepen om in den toestand te grijpen met kracht en met vaste hand, staan de handen hem verkeerd, want aan den loop, dien de strijd tot dusver genomen heeft, is hij geheel vreemd gebleven.

Voor het eerst toch betreedt hij het terrein waarop die strijd reeds vier etmalen heeft gewoed; de positiën door den vijand tegenover de onzen ingenomen zijn hem ten eenenmale onbekend en, vreemd genoeg maar niettemin waar, niemand is ook bij machte om hem hieromtrent eenigszins juiste aanwijzingen te verschaffen.

Verklaarbaar wordt nu de wel wat vreemd klinkende mondelinge opdracht, den volgenden morgen, 15 April gegeven: »Verkenning van den Kraton of het derwaarts leidende terrein.»

Maar ook deze poging om licht te ontsteken in de duisternis mislukt. In de gegeven omstandigheden wordt een lauger uitspel om een beslissenden slag te slaan al even gevaarlijk geacht als om de poging daartoe te *wagen*, en zoo breekt dan de ochtend van 16 April 1873 aan.

De aanval wordt bevolen in de richting waarin men instinctmatig; maar ook terecht, de ligging van den kraton vermoedt. Na drie kwart uur van verwoeden strijd wordt die poging opgegeven; 14% der aanvallers zijn buiten gevecht gesteld.

Het is hier de plaats niet om aan te geven hoe veel wat geschiedde anders had *kunnen* en ook had *moeten* zijn; onrechtvaardig zou het ook wezen om, in het kalme binnenvertrek, uit de voorgekomen feiten een acte van beschuldiging samen te stellen tegen de opperste leiding der expeditie. Houdt men de waarheid in het oog, die zegt, dat »de *moreele* werking van het vuur veel grooter is dan de *materiële*», welk vuur moet het dan niet geweest zijn en hoe groot niet zijn werking op het gemoed, waar het ons in zóó korten tijd 121 dooden en gewonden bezorgde?! Maar dan wordt het ook verklaarbaar dat op dat moment de moreele depressie bij den opperbevelhebber haar toppunt bereikte; dat bij hem de energie haar grens van veerkracht overschreed bij de kort daarop volgende ervaring dat de vijand nu ook nog poogde ons af te snijden van de zee. Verklaarbaar, zeg ik, maar dat vermag nochtans niets te kort te doen aan de meening, dat het besluit van dien bevelhebber, om van verdere operatiën af te zien, nooit genoeg kan worden betreurd. Dat besluit, men moge het den kolonel van Daalen kunnen *vergeven* en ten volle ook, gedachtig vooral aan het »tout savoir c'est tout pardonner», maar het ook te *vergeten*, dat verbiedt het landsbelang.

Het beslissende moment in den morgen van 16 April 1873, geeft een goed beeld van hetgeen men in den oorlog verstaat onder een psychologisch moment, een moment van zielkundigen aard, en het is goed om het dan ook eens uit een psychologisch oogpunt te beschouwen. — Tot dat einde veroorloof ik mij de vrijheid uwe aandacht te verzoeken voor een feit, gegrond op persoonlijke krijgsondervinding.

Ik beoog daarmee geenszins een tegenhanger te leveren van het gebeurde op 16 April 1873; de verwachting zij daarom niet hoog gespannen; ik blijf dan ook laag bij den grond.

Wij schreven 26 Januari 1877, en verkeerden in Atjeh in de dagen dat de laatste hand moest worden gelegd aan het zoogenaamde »Programma Pel»; het vrije verkeer n.l. op de kuststrook tusschen Koewala Gighen en Pedro-punt moest, door het vestigen van posten aan de kust, den Atjeher nog worden onthouden, waarna de geheele Atjehvallei aan de zeezijde voor hem zou zijn afgesloten.

Westwaarts van Pedro-punt, in de Koewala Loë baai, was den 26^{en} Januari 1877 de op transportschepen, geëmbarkeerde expeditionnaire colonne in het donker voor anker gekomen. Bij zonsopgang had bij de Koewala de landing plaats van het 12^e bat. infanterie, dat dadelijk daarna landwaarts toog en een bivak betrok bij of in de kampong Nehen. Het 2^e bat. infanterie, dat t. O. van Pedropunt een zelfstandige opdracht te vervullen kreeg, zou, na daar geland te zijn, over het gebergte waarvan die Kaap de uitlooper in zee vormt en dat verder de Atjehvallei aan de O. zijde begrenst, zich vereenigen met het overige deel der expeditionnaire colonne, om daarna gezamenlijk de operatiën te vervolgen.

Het 10^e bat. infanterie, dat den 26^{en} Januari reeds twee comp. had ontscheept, debarkeerde den 27^{en} de twee resteerende, waaronder ook de 3^e comp. waartoe ik behoorde en die, dadelijk na de landing, gedirigeerd werd op het bivak Nehen.

Van hier was in den morgen van den 27^{en} een comp. van het 12^e bat., langs den voet van het gebergte in Z. richting gemarcheerd, om den marschweg te bereiken waar langs het 2e bat. in de vlakke zou afdalen. Het vuur dat, niet lang na den afmarsch van deze compagnie, in Z. richting gehoord werd en hetwelk in hevigheid toenam, deed in het bivak de meening rijzen dat voor die afdeeling alléén de taak wellicht moeilijk te volbrengen zou zijn, en nauwelijks was de 3e comp. 10e bat. dan ook te Nehen aangekomen, of zij kreeg order om dadelijk den marsch te vervolgen en gezamenlijk de opdracht uit te voeren. Een sectie bergartillerie zou ons volgen.

Langs den voet van het gebergte marcheerende, hadden wij weldra de comp. van het 12^e bat. bereikt, die, scherp door den vijand beschoten, haar marsch gestaakt had in afwachting

van de tot seinen benoodigde vuurpijlen, welke zij vergeten had mede te nemen en ter afhaling waarvan een sectie naar het bivak was teruggezonden.

In afwachting van den terugkeer dier sectie, van de aankomst der bergartillerie en daarna dat deze een ravijntje had gepasseerd, ter plaatse waar de comp. van het 10e bat. zich bevond, bleven wij blootgesteld aan 's vijands vuur. Het opont-houd was, naar het mij toescheen, van schrikkelijk langen duur.

Eindelijk kon de marsch worden voortgezet, doch reeds spoedig daarna moesten wij terug want de artillerie kon ons op het steeds smaller geworden bergpad niet verder volgen, en de gidsen waren het spoor bijster geworden.

Voor hen die wel eens het weinig benijdenswaardige voorrecht mochten smaken om, door den vijand op de hielen gevolgd, een terugtocht te moeten bewerkstelligen, zal ik wel niet behoeven te zeggen hoe daardoor aan het moreel een schok wordt toegebracht, die langen tijd bijblijft. Ook mij zal die retraite in den namiddag van 27 Januari 1877 niet licht uit het geheugen gaan. Duidelijk staat mij ook thans nog een moment voor den geest, dat ik hier even schetsen wil om later des te beter den gemoodstoestand te kunnen beoordeelen waarin ik in het bivak terugkeerde.

Onze comp. dekte de marsch van de comp. van het 12e bat., die de gewonden medevoerde. Ik commandeerde de voorlaatste sectie, gereed den compagnies-collega bij te springen, die over de achterste sectie het bevel voerde en zijne handen vol had om zich den sterk opdringenden vijand van het lijf te houden. De comp.-comm. bewoog zich tusschen beide afdeelingen in.

Achterwaarts marcheerende, met het front derhalve naar den vijand gekeerd, hooren wij op eens een rauwen gil, zoo doordringend dat hij zelfs 's vijands ontzettend geschreeuw en helsch vuur overstemde, en tegelijk stort een der Europ. fuseliers uit de achterste sectie ter aarde. Onthutst wijken zijn kameraden met snelheid achteruit, waarop ik den sectie- en ook den comp.-comm. door de gelederen zie dringen, met hun beiden pogenden gevallen op te richten. Door hunne houding komen de manschappen der achterste afdeeling tot bezinning; zij snellen

toe en met vereende krachten gelukt het thans om den maar al te goed in het hart getroffen makker aan 's vijands schendende hand te onthouden.

Ik zou aan de waarheid te kort doen, zoo ik beweerde dat ik, na al het doorleefde op den bewusten middag, met een ongeschokt moreel ons bivak bereikte.

Eerst maanden later kwam ik te weten dat de affaire ons behalve den gesneuvelde niet 12, zooals mijne ooren toen opvingen, doch een vrij wat geringer aantal gewonden had gekost. En nog veel, zelfs zeer veel, later is het mij duidelijk geworden dat de gemoedsaandoening, die zich toenmaals van mij had meester gemaakt, hare verklaring vindt in de onweerlegbare waarheid, dat de moreele werking van het vuur veel grooter is dan de materiële. Maar tevens deed ik bij die gelegenheid de erkenning op van een ander niet minder vast staande waarheid, die ik thans zal mededeelen.

Al spoedig hoorde ik, in het bivak teruggekeerd, dat het nu met den voorgenomen tocht ook niet gedaan was. »Eerst eten, maar dadelijk daarna weer op marsch; de artillerie kan t'huis blijven», zóó klonk het eenvoudig en kort.

En aldus geschiedde; ten 7 $\frac{1}{2}$ u. 's avonds bij lichte maan afgemarcheerd, werd 's nachts ten 1 u. het doel van den tocht bereikt, nadat wij nog eerst een kort gevecht hadden moeten leveren, hetwelk ons 5 gewonden kostte, w. o. 1 officier.

Wanneer mij arme, onervarene, in den laten namiddag van dien 27^{en} Januari de keuze ware gelaten om den mislukten tocht al of niet te hervatten, dan geloof ik dat ik het laatste zou hebben verkozen. Maar de beslissing was hier weggelegd voor den man, die onlangs zijn zeventigsten verjaardag onder de ondubbeltzinnigste blijken van waardeering vieren mocht; voor den veldoverste, wiens karaktereigenschappen in den oorlog zóó schitterend zijn te voorschijn getreden, dat zij nimmer genoeg aan ons leger kunnen worden voor oogen gehouden.

Hij gaf tot het »Voorwaarts» het bevel.

Doch zie, nauwelijks was niet aan dien last uitvoering gegeven, of alle gevoel van aarzeling was als bij tooverslag geweken, en gedurende den verderen loop van den nacht heeft

ook niets wat maar daarnaar zweemde zich weder in mij openbaard.

Waarom is een dergelijke wonderdadige, een dergelijke psychologische werking op het individu toe te schrijven?

Zou het niet juist liggen in dat *voorwaarts gaan*, in den bezielenden invloed door het *offensief* teweeggebracht?

»*Krieg führen*» ik herinner u de merkwaardige woorden van v. d. Goltz, uit zijn werk »das Volk in Waffen »*Krieg führen heiszt angreifen*» en »*Angreifen*», dat is het in beweging brengen en honden van aller moreele en intellectuele krachten; dat is ook het vernuft scherpen, het fysiek schragen, terwijl de samenwerking van deze beide factoren ten slotte leidt tot het overwinnen van alle moeilijkheden en bezwaren.

In die woorden ligt, vooral met het oog op onze toestanden aan gindsche zijde van den Evenaar, een leering besloten van onschatbare waarde. *Wanneer in den oorlog een moment intreedt van moreele depressie, dan bestaat er één afdoend middel om dat moment te boven te komen, en dat middel ligt in het opnieuw voorwaarts gaan, in het hernemen van het offensief.*

En als ik van deze plaats, waar alles rust en vrede ademt, die leering met zooveel nadruk voorhoud, dan geschiedt dat niet enkel opdat zij diep doordringen moge in het bewustzijn van ieder, voor wien een dergelijk moment nog wel eens kan zijn weggelegd, maar vooral ook in de hoop, om daaraan voor mij zelve een onafgebroken suggereerende werking te ontleenen, bij het volle besef van wat het beteekent om in de hoog ernstige oogenblikken, als waarvan hier sprake is, het *doode punt* in den toestand te overwinnen.

Daarom dan ook geen *veroordeeling* van den kolonel van Daalen omdat hij op den 16^{en} April 1873, na het ongelukkig gevecht van den ochtend, niet opnieuw voorwaarts ging, doch enkel een *betreuen* dat hij het niet deed.

Welke gevolgen zou het gehad hebben, wanneer het hem gelukt ware om slechts te komen tot een eerste, flauwe poging ter overwinning van het doode punt? Wanneer hij daartoe de op dien morgen gehouden conferentie eens geopend had met de woorden: »wij moeten opnieuw vooruit en ik heb de korps-
1895/96. 23

chefs bijeengeroepen om, na overweging van den stand van zaken van het oogenblik en in verband met de verkregen meerdere kennis van het terrein en van de positiën des vijands, de vereischte bevelen te kunnen vaststellen voor het hernemen van het offensief?"

Zou die poging, als een van boven komende vonk het gebluschte moreel in benedenwaartsche richting niet opnieuw hebben doen ontvlammen en dit, gepaard met een betere waardeering van alle beschikbare materiële factoren, er niet toe geleid hebben om het »voorwaarts» ook opnieuw te bevelen?

Men kan zich hierover in tal van gissingen verdiepen. Om trent de resultaten van een hernieuwden aanval, met betrekking toe het doel van de operatiën, vermag niemand iets met eenige zekerheid te zeggen, omdat die handeling niet heeft plaats gehad. Maar één goed gevolg zou het optreden als hier bedoeld voor den kolonel van Daalen zelve*n* *ontwifelbaar zeker* hebben opgeleverd en wel, dat hem daardoor veel zou zijn bespaard van het later gevolgde leed, dat, naar beweerd wordt, zulk een donkere schaduw heeft geworpen op zijne verdere levensdagen, dat het deze heeft verkort.

Heb ik in het voorgaande, voor den ongunstigen afloop der 1e Atjeh-expeditie, uwe aandacht gevestigd op oorzaken, die buiten het terrein der operatiën hebben gelegen — de vraag ligt dan nu ook wel eenigszins voor de hand in hoeverre wij thans in de bedoelde opzichten, d. w. z. met betrekking tot onze voorbereiding voor den oorlog, zijn vooruitgegaan.

Ik zal, met het oog op den beperkten tijd, voor de beantwoording van die vraag mij bepalen tot het doen van een enkelen greep; een greep, die geacht kan worden te huis te behooren op het gebied, waarop ik mij zoo pas bewoog, en waarbij ik dan doorgaans het oog meer in het bijzonder gevestigd heb op toestanden bij de Indische infanterie, die, niet het minst in onzen Archipel, met recht het hoofdwapen voor de oorlogvoering heeten mag.

Aan hen, die medegewerkt hebben om de bouwstoffen te

leveren voor onze zoo roemvolle krijgsgeschiedenis, aan de veteranen n.l. van ons leger, in wie die geschiedenis voor een belangrijk deel is belichaamd, aan hen dringt zich nu en dan een gedachte op, die zij wel eens ter sluiks, doch nog nimmer in het openbaar hebben geuit, omdat zij ongetwijfeld daarvan werden weerhouden door het gevoel van kameraadschap voor de jongeren in het leger. Een gedachte, die eigenlijk het antwoord bevat op de thans aan de orde gestelde vraag en waarvan de kennismeming voor die jongeren van zoo overwegend belang te achten is, dat een hunner haar hier zal openbaren. Die gedachte is deze :

Wanneer wij het Indische leger van thans vergelijken met dat van 25 tot 50 jaren geleden, dan heeft het in de laatste kwart eeuw tal van gewichtige veranderingen ondergaan. Het wetenschappelijk peil der officieren is verhoogd, ten gevolge van hoogere benoemings- en bevorderingseischen. De dorst naar wetenschappelijke kennis openbaart zich thans bij hen veel krachtiger dan voorheen. Een inrichting tot vorming van staf-officieren en van hoogere aanvoerders is al sedert jaren in werking. De infanteriebewapening getuigt van een streven om zich te voorzien van het nieuwste op het gebied der wapentechniek. Het voeswapen bezit tegenwoordig exercitie-reglementen, speciaal voor de Indische infanterie samengesteld; het mag zelfs bogen op een voorschrift voor het gevecht op den Indischen bodem. De mobiele artillerie bezit een vuurmond, die in trefzekerheid en vuuruitwerking, bij vroeger vergeleken, aan het wonderdadige grenst. De voeding en verpleging van den minderen militair, zelfs te velde, zijn tegenwoordig geregeld op eene wijze, die de zorg, welke de man in zijn ouderlijk huis ondervond, op zijde streeft, zoo niet overtreft. . . . Kortom aan alle voorwaarden voor een krachtige, succesvolle oorlogvoering schijnt op het oog ten volle te zijn voldaan. . . . En toch! Gaat het dan thans met die oorlogvoering zoo veel beter dan voorheen?! Is de offensieve geest bij het Indische leger er met den tijd wel op vooruitgegaan?!"

Wie beseft niet, dat de quintessence der zaak in de laatste vraag besloten ligt? Ik zal het onderwerp geleidelijk ontwikkelen.

»Gaaf het thans met de oorlogvoering zooveel beter dan voorheen?!"

Dat men voor dien bij de ouderen bestaanden twijfel redelijken grond aanwezig acht, blijkt wel hieruit dat, tegenover die gedachte, *in het leger* deze meening ruime hulding vindt: »Maar de oorlogvoering is tegenwoordig ook zooveel moeilijker dan voorheen."

In hoeverre is die meening juist?

In hoeverre is de Inl. vijand van thans zooveel moeilijker te overwinnen dan die van vóór 25 jaren, d. w. z. verkeeren wij, met betrekking tot de elementen voor de oorlogvoering over en weér, tegenwoordig in een ongunstiger verhouding dan toen?

»Een saecke bij ons ende veel andere voor dezen als onmogelijk gehouden hebben nu sien geschieden, naementlijk dat »den Mattaram met soo grooten heyrleger ende swaren geschut »door soo onbequamen marecusieusen, boschachtigen, wilden »ende onbeboude landen nyt 't binnenste van zijn verre affgelegten rijk, tot voor Battavia gecomen is."

Zóó schreef Coen in zijn brief van 10 Febr. 1629 aan de Bewindhebbers der O. I. C., na den inlandschen vijand, die Batavia belegerde, eerst zware slagen toegebracht en hem daarna [3 Nov. 1628] tot het opbreken van het beleg gedwongen te hebben. 1)

Waar heeft in deze eeuw de inl. vijand van een even grooten offensieven geest getuigenis afgelegd? Waren de 700 soldaten en matrozen van Coen beter geoefend; werden zij door beter onderlegde hoofden aangevoerd dan de soldaten van thans? Verkeerde Coen, met betrekking tot de stoffelijke middelen voor de oorlogvoering, in betrekkelijk gunstiger conditie dan wij op het einde der negentiende eeuw?

Was de vijand, die bestreden werd door de soldaten van Raaff, van Veltman, van Vermeulen Krieger, van Poland, van Michiels en van zoovele anderen in de dertiger en veertiger

---

1) Zie voor dit citaat en de hier aan de orde gestelde vraag: *Judische Gids* 1888 II Deel p. 1129.

jaren dezer eeuw, was die vijand met de middelen, welke toen aan de oorlogvoering ten dienste stonden, zooveel gemakkelijker ten onder te brengen dan de tegenstander van thans met de hulpmiddelen, waarover wij tegenwoordig beschikken?

Wanneer men, met betrekking tot die *stoffelijke*, beter nog: *technische middelen* voor de oorlogvoering, spreken wil van *reuzenschreden*, wie heeft dan in de laatste kwart eeuw eerder zich met zevenmijlslarzen voortbewogen, de inheemsche volkeren van Indië of wij?

Ik kan bezwaarlijk toegeven, dat onze Inl. vijand oorzaak zou zijn van de zooveel moeilijker geworden oorlogvoering onzer dagen. Om de billijkheid niet te kort doen, ben ik ten deze tot de volgende concessie genegen: als vóór een kwart eeuw en nog vroeger, het strijdvermogen van de volkeren in onzen Archipel, in doorslag altijd, met het cijfer 1 ware aan te geven, dan kon daar tegenover ons strijdvermogen veilig worden gesteld op 5; — thans zou die verhouding, op zijn ongunstigst voor ons gesteld, n. m. i. aangeduid moeten worden door $1\frac{1}{2}$ tot 5; en alleen daarom kan ik die verhouding in ons nadeel veranderd aannemen, omdat in onzen tijd de moderne oorlogsmiddelen gemakkelijker dan voorheen binnen het bereik komen van de Inlandsche volkeren, en voorts omdat die middelen aan de Inlandsche oorlogvoering, d. i. de defensieve, naar rato grooter kracht verleenen dan aan *onzen*, d. i. den aanvallenden gevechtvorm.

De oorzaken van die moeilijker geworden oorlogvoering hebben wij derhalve elders te zoeken en metterdaad zijn die te vinden in de producten van den nieuweren tijd.

Deze bracht ons moderne handvuurwapenen en modern geschut, met den aan die invoering gepaard gaanden zin voor het methodische, waardoor niet immer een even eenvoudig als afdoend evenbeeld geleverd werd van de voorheen, meermalen met een »(God zegen' de greep'', op het gevechtsveld bijgebrachte oplossing van tactische vraagstukken.

Die tijd bracht ons naast de voordeelen, verbonden aan de grootere vrijheid van drukpers en de snellere overbrenging van berichten door de telegraaf, het daarmee samengaande nadeel

in den vorm van een vroeger nooit zóó gekende openbare uitoefening van critiek, zoowel ten voordeele van den vijand (men denke aan Atjeh) als ten koste van de vrijheid van beweging en handelen van den leider eener expeditie.

Die tijd ook leerde ons keunen, dat de toediening van eiwitstoffen, koolhydraten en vetten aan den soldaat van het Indische leger, voorheen in onvoldoende mate en in verkeerde verhoudingen geschiedde; hij dwong ons om aan hoogere verplegings-eischen te voldoen, maar de middelen, om de daardoor verzwaarde verplegingstaak te volbrengen, verschaftte die tijd ons tot dusverre *niet*.

Deze en andere nadeelen aan die voortbrengselen der ten einde spoedende eeuw verbonden, hebben wij in den koop wel *moeten* nemen, maar wij zijn niet er op bedacht geweest om die nadeelen, althans waar dit kon, ook zooveel mogelijk te neutraliseeren.

Daardoor — en hiermede kom ik tot de quintessence der zaak — is ook de offensieve geest van ons leger *meer* gebracht in een *latenten*, *meer* gebracht in een sluimerenden staat, dan toch al onvermijdelijk was, al mag gelukkig nog al eens te wijzen vallen op een helder ontwaken.

Want dat die geest in de laatste jaren in dien gebonden toestand geraken *moest*, was een onafwendbaar gevolg van den loop van zaken in het ondermaansche, voortspruitende uit de immer stijgende macht van het vuurwapen.

Hoe weinig in overeenstemming toch met het den soldaat diep in te prenten besef, dat hij in de meest ernstige oogeblikken van den strijd de sterk sprekende stem voor het zelfbehoud het zwijgen moet opleggen om de beslissing aan te brengen door het gevecht van nabij, is niet de leerstelling, hem op het oefeningsveld voorgehouden, dat alleen reeds het vuur uit zijn voortreffelijk geweer hem die beslissing *kan* verschaffen, en zulks op afstanden in den regel veel grooter dan die waarop, in den oorlog tegen den Inlandschen vijand, het gevecht eerst kan worden ingeleid, als gevolg van de terreingesteldheid op de ons door dien vijand aangeboden kampplaatsen. Hoe weinig bevordelijk ook voor de aankweeking van het

aanvalsbegrip bij den soldaat, is voorts niet het bij hem aanwezige bewustzijn, dat van het moderne geschut de vernietigende werking nog heel wat verder reikt dan van het geweer, terwijl tegenover een en ander staat de onwraakbare waarheid, dat in den strijd tegen den Inlandschen vijand de beslissing door vuur *alleen* niet is te verkrijgen, en het Indische leger derhalve nog steeds gedwongen wordt haar aan te brengen met de bajonet.

Maar hoe is ook een *verkeerd geplaatste* zin voor het metho- dische, ten deele geboren door de wijze waarop de dorst naar wetenschap in ons leger bevrediging heeft gezocht, aan dat aanvalsbegrip tot schade geweest!

Ons gevechtsvoorschrift van 1886 voorzag in een groote leemte; het bevat tal van uitstekende wenken, doch het heeft met elk menscheijk werk gemeen, dat het niet zonder gebreken is. Van die euvelen zijn zeker wel de meest belangrijke, dat het de dubbele taak voor het Indische leger weggelegd, te weten: de bestrijding van een *eventueelen* buitenlandschen vijand en den *dagelijks voorkomenden* kamp tegen den inheem- schen tegenstander, niet voldoende scherp van elkander geschei- den heeft gehouden. Dat het voorschrift, vooral blijkens het daarin voorkomende normaal-schema voor de uitvoering van den aanval, te veel het oog geopend heeft gehad voor de taak waartoe het leger slechts bij hooge uitzondering zal worden geroepen; terwijl het voorts op enkele punten wel wat te bin- dend is. Doch wanneer men acht geeft op het voorkomende in § 5 van dat voorschrift en meer in het bijzonder op den daar vermelden grondslag, nl. dat bij het aangeven van het normaal-schema hoofdzakelijk was uitgegaan van de onderstel- ling dat het gevecht op open terrein plaats heeft, dan kan ook onmogelijk de bedoeling hebben voorgezeten om in dat schema tevens zooveel mogelijk *vast te leggen* een vorm voor den aanval *tegen den Inlandschen vijand*.

En toch, te oordeelen naar de stemmen, die zich ter zake van deze materie hebben verheven, schijnt de zienswijze ge- rechtvaardigd dat men het verre van algemeen ook *aldus* be- grepen heeft.

Hoe werd niet meermalen in de jongst verloopene jaren de meening geuit, dat de beoefening van de gevechtsregelen den indruk maakten alsof die beoefening geen *middel* doch *doel* was! Hoe werd niet veelvuldig de klacht vernomen dat daarbij zoo krampachtig werd vastgehouden aan aangegeven afstanden en getallen, welke slechts dienen moesten om de gedachten te bepalen; krampachtig vastgehouden ook aan vormen en daardoor een niterst traag voorwaarts gaan, alsof het bereiken van eenig gevechtsdoel alleen goed te keuren ware wanneer het geschiedde zonder afwijking van de in het voorschrift aangegeven formatiën!

Nu had ongetwijfeld *het terrein* tegen die verkeerde opvatting een alleszins bevredigend correctief opgeleverd, wanneer maar, ter wille van een gewenscht voorschriftmatig gevechtsverloop in het vredesgarnizoen, het gezond oordeel en de praktische zin niet in slaap waren gewiegd, door aan het *open terrein* als *oefeningsveld* een voorkeur te geven, die in geenen deele werd gerechtvaardigd door hetgeen de oorlog tegen den Inlandschen vijand als de meest voorkomende *gevechtsvelden* had doen kennen.

En de dorst naar wetenschap voerde aan den verkeerd geplaatsten zin voor het methodische — op die verkeerde plaatsing kom ik straks nader terug — als het ware steeds nieuw voedsel toe, omdat hij zich met een overigens lofwaardige volharding laafde aan vreemde bronnen en de inheemsche voorbijzag of verwaarloosde. Van daar dan ook dat men aan de aldus verkeerd opgevatte norm voor het gevecht tegen den Inlandschen vijand — men denke hierbij vooral aan de op Westersche, dus op niet normale leest geschoeide beginselen voor de toepassing van het infanterievuur tegen dien vijand — dat men aan die norm, zeg ik, een aan den offensieven geest noodeloos nog meer remmende werking verleende, door haar nader te willen brengen tot het toekomstig beeld van den strijd op de Europeesche gevechtsvelden.

Een man, aan wien zeker niemand kennis van de oorlogvoering tegen onbeschaafde volkeren zal ontzeggen, generaal Wolseley, de tegenwoordige veldmaarschalk-opperbevelhebber van

het Britsche leger, heeft zich ter zake eens volgenderwijze uitgedrukt: »Volgen wij tegen hen (d. z. de hier bedoelde volkeren) een tactiek als stonden wij tegenover een Fransch leger »dan worden wij zeker verslagen. De krijgsregelen zijn menigen »Engelschen generaal, die het *militair instinct* miste, dat zoo »veel meer waard is dan de beste regelen en dat hem, die het »bezit zegt wanneer hij die regelen ter zijde stellen moet, zeer »noodlottig geweest.»

Treffend juist! Het is dat militair instinct voor de strijdvoering tegen inlandsche volkeren, dat tot handelen, tot uitvoeren, dat ook tot overwinnen leidt en mitsdien voor ons gezag in Indië — ik zeg niet den *eenigen*, maar zoo hij zich in een officier heeft geopenbaard toch zeker wel — *den meest gewichtigen maatstaf* vormt om de waarde te bepalen, die de militaire bevelvoerder bezit voor den staat. Aan bevelvoerders nu met dat instinct en niet enkel in de hoogere rangen, heeft het in ons Indisch leger nooit en ook nu niet ontbroken. En — waarom zou ik het niet erkennen? — ik heb hen, die aan dat instinct op zoo vruchtbare wijze uiting wisten te geven, meermalen benijd en ik doe het nog.

Maar hoe weinig is men in het leger er op bedacht geweest om den dorst naar wetenschappelijke kennis zoodanig te leiden, dat hij in de eerste plaats, waar noodig, bij de individuen in dat gebrek aan instinct kon tegemoet komen! Die dorst, de Minerva-verreering in ons leger, welke in de jongst verloopene jaren meermalen tot fanatisme scheen te willen overhellen, heeft met alle tot een dergelijk uiterste overslaande eerediensten dit gemeen, dat zij meer dan anders hare belijders verleidt tot blooten vormendienst.

Of is het iets anders dan vormendienst; iets anders dan *wetenschappelijke schijn*, als men, omdat de behandeling zoo weinig wetenschappelijk voorkomt, de vruchten niet aankweekt van den oorlog op eigen bodem, en dien nog braak liggenden akker een vruchtbaar aanzien tracht te geven door overplanting van uitheemsche gewassen met wetenschappelijken naam en onder kunstige manipulaties, zonder zelfs te overwegen of die planten niet vooraf een acclimatatie-proces dienden te ondergaan?

En nu is het wel waar, dat in den laatsten tijd in Indië de door mij bedoelde betere richting is ingeslagen, maar toch, hetgeen ik daarvan hoorde, doet mij betwijfelen of dat wel algemeen geschiedt en of thans de *juiste weg* ook reeds gevonden is.

Is het ook iets anders dan vormendienst wanneer men, zooals sedert jaar en dag maar al te vaak geschiedt, de krijgshandelingen van ons Ind. leger ziet boekstaven op eene wijze, die op een heldendicht gelijk? Waarbij van het oorlogsbeeld alleen de hel verlichte kanten worden tentoongesteld en de donkere schaduwzijden weggelaten?

Ik wil niets te kort doen aan de goede bedoeling, die bij een dergelijke voorstelling van zaken voorzit, maar men moet het mij ten goede houden dat ik mijn stem daartegen verhef, omdat n. m. i. daarin een gevaar schuilt en een niet gering gevaar ook.

Even zeker toch als het is, dat een zoodanige boekstaving zelfoverschatting in de hand werkt; dat zij lichtvaardige, d.w.z. op geen gewettigd zelfvertrouwen steunende geringschatting van de oorlogsbezwaren bevordert, die beide op haar beurt leiden tot overschatting van hetgeen wij te velde *zouden kunnen*, — even onbetwistbaar staat daartegenover en de logica van de feiten toont het aan, dat aldus gegrondveste verwachtingen uitloopen op *ontgoocheling*

Het moment, dat ik heden avond in uw geheugen terugriep, geeft naar mijne overtuiging een aanschouwelijk beeld van een dergelijke ontgoocheling, die toenmaals op helaas! maar al te tastbare wijze zich aan ons leger heeft geopenbaard.

Zes jaren geleden verhief zich in den boezem van het Indische leger een stem, die meende eenig verband te hebben ontdekt tusschen het gebeurde op 16 April 1873 en het stokpaard in de daaraan voorafgaande jaren door het leger bereden. Dat stokpaard heette: *inspectie* en het leefde in een tijdperk, waarin inspectie-specialiteiten een trap van grootheid in het kleine wisten te bereiken, welke, zooals die stem zeide, terecht de verbazing wekt van het dankbaar nageslacht; dankbaar, wijl

het in dat opzicht het voorrecht geniet onder een milder régime te dienen.

Wanneer dergelijke perioden haar culminatiepunt bereiken bij gelegenheid van een ontgoochelend werkende gebeurtenis, dan bestaat er alle kans dat de naaste toekomst ons een nieuw stokpaard brengt.

Ik wil hopen dat het dan komende zal bestaan in een minder dweepzieke aanbidding van Minerva, waardoor het oog ook meer geopend zal blijven voor natuur en waarheid, voor gezond oordeel en praktischen zin.

Mij rest nu nog te overwegen hoe zal dienen te worden gereageerd tegen de invloeden, die remmend werken op den offensieven geest in het leger; een overweging die thans te meer op hare plaats is, nu wij aan den vooravond staan van de invoering van een zeer snel vurend wapen voor de Indische infanterie.

Ik zal het onderwerp slechts zeer kort behandelen.

In den loop van den avond heb ik meermalen gesproken van een verkeerd geplaatsten zin voor het methodische in ons leger. Ik ben alles behalve een tegenstander van methodisch handelen in den oorlog, maar het komt mij voor dat de zin daarvoor bij ons niet op de goede wijze tot uiting komt.

Il y a des accommodements vooral met de tactiek en in hooge mate waar het den tactischen strijd geldt tegen Inlandsche volkeren; het instinct van den tacticus moet dezen, gelijk Wolseley terecht opmerkt, zeggen wanneer hij van die accommodementen mag gebruik maken. Daarentegen bestaan er al zeer weinig accommodements voor het optreden in strategischen zin; hier is de geest voor het methodische niet alleen volkomen op zijne plaats, maar zelfs streng geboden.

Ik zal mijn meening nader toelichten en daartoe, tot beter begrip, de zaken voor een oogenblik overdreven voorstellen. Welnu, men zal den Inlandschen vijand vechtende tegemoet treden in de volgens het gevechtsvoorschrift aangegeven formatiën; men zal zelfs niet afwijken van de in het voorschrift vermelde afstanden en plaatsen waarop soutiens en reserve zich

van de tirailleurlinie moeten blijven bewegen; men zal getrouw aan het voorschrift, na een gelukten stormaanval, door het intact gehouden deel der reserve den vijand enkel doen vervolgen met salvovuur en niet met de bajonet, zelfs al zou dit laatste onniskanbaar leiden tot een goede uitkomst, die nu gemist wordt. Dat is de zin voor het methodische tot het uiterste gehandhaafd; dat is een zwaartillendheid in het gevecht tegen den inlandschen vijand, die — ik herinner u aan hetgeen ik in den aanvang zeide — bij wegingen van tactischen aard kan en mag, maar ook moet worden tegengegaan.

Men zou daarentegen geen bezwaar er in zien om een veldtocht te beginnen zonder een strategische reserve aan te wijzen en gereed te houden; zonder een expeditionnaire colonne zoodanig uit te rusten, dat zij den strijd zoo noodig ook in het slechte jaargetij zou kunnen volhouden; men zou bij den invasie-oorlog de operatiën binnenslands beginnen, zonder een behoorlijk verzekerde operatie-basis, enz. Hier, waar het toestanden van hoogere orde betreft, derhalve geringschatting van den oorlog tegen den inlandschen vijand; maar een gering-schatting die niet is te rechtvaardigen.

Hier ook afwezigheid van methode, welke echter wel aange-troffen wordt daar, waar ze veel minder noodig is; van daar mijn meening dat de zin daarvoor verkeerd is geplaatst.

Een *reagentium* tegen dit euvel behoeft, waar het die toestanden van hoogere orde, die toestanden van strategischen aard betreft, niet afzonderlijk te worden vermeld; het ligt slechts voor het grijpen. Doch minder op de oppervlakte ligt het reageerend middel tegen den *al te* methodischen zin bij het tactisch optreden, waardoor *te groote voorzichtigheid* gekweekt wordt, die bijna nog schadelijker te achten is dan *ver gedreven roekeloosheid*. Eigenlijk meer als een *palliatief* hiertegen, raad ik aan het verordenen van de volgende voorschriften: »Gevechtsoefeningen mogen slechts bij hooge uitzondering worden gehouden op exercitie-*pleinen* of *open vlakten*; in den regel alleen op die terreinen welke het meest het karakter nabij komen van de kampplaatsen, die de Inlandsche vijand ons aanbiedt.» En voorts: »In het goede jaargetijde zullen die oefen-

ningen voor verreweg het meereendeel worden gehouden *in den donker*, hetzij dat men daarbij den nacht dan wel den dag te gemoet gaat."

Thans nog een kort woord tot besluit.

Dankbaar voorzeker is de taak van den officier van het Indische leger, die, in eene vergadering als deze over dat leger sprekende, uitingen van geestdrift aan zijn gehoor weet te ontlokken; dankbaar vooral, omdat wel niemand er aan twifelen zal of zijn bezielende taal spruit voort uit een diepgevoelde en warme belangstelling voor het leger waartoe hij behoort.

In zekeren zin — ik ben mijzelfen maar al te zeer daarvan bewust — vormen mijne woorden van heden avond een tegenhanger op een dergelijke verheffende voordracht. En toch, in belangstelling voor ons leger doe ik voor niemand onder. Hoe zou dat anders kunnen, waar ik een en twintig jaren met dat leger heb medegeleefd in lief en leed, en — ik durf het zeggen — medegeleefd met hart en ziel!

Voor den weldenkende zal het dan ook duidelijk zijn dat geen ander dan het ernstig gemeente streven mij hier bezielde heeft, om naar mijn vermogen nut te stichten voor het Indische leger en daardoor mede te werken aan de handhaving van zijn goeden naam, tot eer van Vorstenhuis en Staat.

(Toejuichingen.)

De VOORZITTER. Verlangt ook iemand het woord tot het vragen van inlichtingen of het maken van opmerkingen naar aanleiding van het gesprokene?

De heer DE WIJS. Ik wensch te beginnen met een woord van hulde aan den Spreker.

Voor het laatste gedeelte van zijn voordracht heb ik groote sympathie en van ganscher harte stem ik in met de verkondigde denkbeelden.

Overigens heb ik het woord niet gevraagd, om critiek uit te spreken, doch slechts om eenige vragen te doen.

Tot mijn verwondering heb ik bij alle beschouwingen over

de 1^e Atjeh-expeditie het woord »mousson” gemist en die fameuse mousson — tijdgenooten zullen het zich herinneren — heeft toch zoo'n voorname rol gespeeld.

Raadpleegt men de ons door Spr. in handen gestelde Instructie voor den Gouvernements-Commissaris, denkt men en aan dien mousson, die -- volgens bewering van deskundigen -- reeds in het begin van Mei alle gemeenschap tusschen wal en reede zoude verbreken, en aan het tijdstip van het vertrek der expeditie, dan kan men geene andere conclusies maken dan dat het toen zeer zenuwachtige Opperbestuur al zeer huiverig was voor die inmenging van vreemde mogendheden en dus geen beter tijdstip voor de expeditie *durfde* af te wachten, of dat men niet verwachtte dat een ernstige strijd zou behoeven gevoerd te worden voor bereiking van ons doel, dat toch feitelijk niets was dan een papieren doel, n.l. het verkrijgen van de handteekening van den Sultan onder een traktaat, in den geest van het Siak-traktaat.

De heer Koster zegt terecht dat wij nimmer ons doel zullen bereiken, wanneer wij het gewest, waartegen wij optreden, niet kunnen annexeren, dat wij een voor *dat* doel voldoende sterke macht moeten hebben en dat het steeds onze fout was met te geringe macht op te rukken, zoodat de 1^e. Boni, Bali, Atjeh en Lombokexpedities door tweede expedities moesten gevolgd worden.

Doch ik vraag: »Wenschte de Regeering in 1873 wel de annexatie en zou zij niet innig dankbaar geweest zijn, wanneer de troepen met een ondertekend traktaat waren teruggekeerd, waardoor het spooksel van vreemde inmenging verdwenen was, al ware aan dat traktaat ook geen de minste waarde te hechten?

Wij, luitenants, oordeelden die 1^e expeditie in 1873 al bijzonder sterk. En nu vraag ik nogmaals: Is het niet *verklaarbaar*, dat generaal Köhler, wat spoedig en onvoldoende aan de kust geconsolideerd, het binnenland binnendrong, waar hem te Batavia was voorgespiegeld, dat de sultan ons waarschijnlijk al voor den kraton zoude opwachten, dat spoed noodzakelijk was met het oog op den mousson en waar de landing zoo weinig bemoeilijkt was?

Mijn tweede opmerking geldt Spr.'s meening, dat de kolonel van Daalen, na generaal Köhler's sneuvelen, offensief had moeten optreden?

Wat zoude er dan van ons zijn terecht gekomen!

Men vreesde omtrekking door den vijand, verbreking van de gemeenschap tusschen wal en reede; de zware verliezen, het sneuvelen van den opperbevelhebber had het moreel der troepen zeer geschokt.

Ik althans zoude *toen* niet gaarne tot offensief optreden en een stormaanval op den Kraton geadviseerd hebben.

Ik acht het een geluk, *niet dat men toen Atjeh verlaten heeft*, maar wel dat men zich niet aan een bestorming gewaagd heeft.

De heer KOSTER. Mijnheer de Voorzitter, het is werkelijk zeer moeilijk om den heer de Wijs naar behooren te beantwoorden, en toch op het standpunt te blijven staan dat ik vermeend heb hier te moeten innemen.

Ik kan hem mededeelen, dat mijne heden avond medegedeelde conclusiën de resultaten zijn van ernstige studie van de over de 1^e Atjeh-expeditie handelende geschriften, maar voorname-lijk van het Enquête-Rapport.

Ik kan dan ook in den opmarsch van 10 April 1873 naar het binnenland, onder de aan de vergadering medegedeelde omstandigheden, niet anders blijven zien dan eene handeling, die getuigde van verkeerd geplaatsten spoed. Het was mij geenszins te doen om dit feit te constateeren of het aan iemand euvel te duiden, maar wel om uit de daaruit voortgesproten gevolgen een leering te trekken voor onze oorlogvoering, en welke leering is daaruit anders te putten als deze: »zonder verzekerde operatiebasis ook geen oorlog beginnen in het binnenland?»

Met moeite houd ik op dit oogenblik een beroep op enkele daadzaken terug, maar dit kan ik hier toch wel zeggen: men had ongetwijfeld op 10 April 1873 het binnenland kunnen binnenrukken en tevens ook reeds een verzekerde operatiebasis kunnen hebben, wanneer . . . . slechts een goed gebruik ware gemaakt van de aan dien datum voorafgegane dagen. Die overtuiging was dan ook een der vele bewijzen voor mijne

heden avond verkondigde stelling, dat onze tegenspoeden *op* het gevechtsterrein, veelal de boeten zijn voor misslagen *daar-buiten* begaan.

Ik heb het verder betreurd dat na het ongelukkig gevecht van den 16^{en} April geen hernieuwde aanval is bevolen. Of die aanval tot een goede uitkomst had kunnen leiden? Ik geloof van *ja*, en noode weerhoud ik mij hier opnieuw om de gronden voor die meening mede te deelen. Doch ook de gemoedelijke overtuiging dat, wanneer eerst maar het gedrukte moreel zich had hersteld en dientengevolge het bewustzijn zich ook aan allen zou hebben opgedrongen dat nog niet alle materiële middelen voor het doen van een hernieuwden aanval waren uitgeput, dat, zeg ik, die aanval dan, ook bijna zeker, opnieuw zou zijn bevolen, noopte mij de herinnering nog eens te verlevendigen aan de groote fysieke en morele kracht, verbonden aan het offensief. Geenszins echter beoogde ik daarmede den raad te geven, om *te allen tijde* tegen een gedrukt moreel heil te zoeken in den aanval.

Door de aandacht te vestigen op een hoog ernstig moment gedurende de 1^e Atjeh-expeditie, heb ik willen doen uitkomen dat een dergelijk moment zich in onze oorlogen nog wel eens zou kunnen voordoen, en daarom meende ik goed te handelen door aan te geven hoe men zich daartegen kan wapenen, maar voorts ook hoe men zich daaruit zou kunnen redden. Dat was het doel, dat was ook de strekking van mijne voordracht van heden avond.

De VOORZITTER: Ik geloof de tolk te zijn van de meeste heeren hier ter vergadering tegenwoordig wanneer ik zeg, dat wij met het meeste genoegen de voordracht van den heer Koster hebben gehoord. Hij heeft getoond tusschen moeilijke klippen te weten door te zeilen. Met een groote mate van onpartijdigheid en humaniteit, heeft hij trachten te betoogen dat het besluit van kolonel van Daalen om terug te trekken, hoewel te betreuren, toch zeer goed te verklaren is.

Wij zitten hier echter niet als krijgsraad, Mijne Heeren; wij hebben dus niet te beslissen of hij daarmede goed heeft gehandeld of niet; zoo ooit, dan geldt het hier voor ons: laat de dooden rusten.

Wanneer allen hier hunne opinie zonden willen mededeelen, al geschiedde zulks op een zakelijke en klemmende wijze als dit door den heer de Wijs is gedaan, dan zouden wij zeker nog gernimen tijd aan het debatteeren kunnen blijven, maar of wij dan toch nog tot een algemeen als juist erkend oordeel zonden geraken, blijft zeer twijfelachtig.

Er zijn toch quaestiën in de geschiedenis en zeker niet het minst in de krijgsgeschiedenis, die zeer moeielijk positief zijn uit te maken.

Ik behoef hierbij slechts te wijzen op de ontzettende nederlaag van het Italiaansche leger in Abyssinie; twee generaals, 400 officieren en 8000 soldaten zijn daar gesneuveld of vermist.

De opperbevelhebber zal voor een krijgsraad te recht staan. Maar hoe kan men ook hier een volkomen onpartijdige uitspraak verwachten, omtrent de vraag wie de schuld van deze ramp moet dragen?

Nu was het mislukken der eerste expeditie op Atjeh zeker niet zóó erg, maar het was toch een betreurenswaardig échee en het ligt ons allen nog duidelijk in het geheugen hoeveel hoofden en pennen daarover zijn in beweging gebracht, hoeveel reputatiën door die Atjeh-geschiedenis zijn aangetast en bena-deeld geworden, zonder eenig nuttig resultaat.

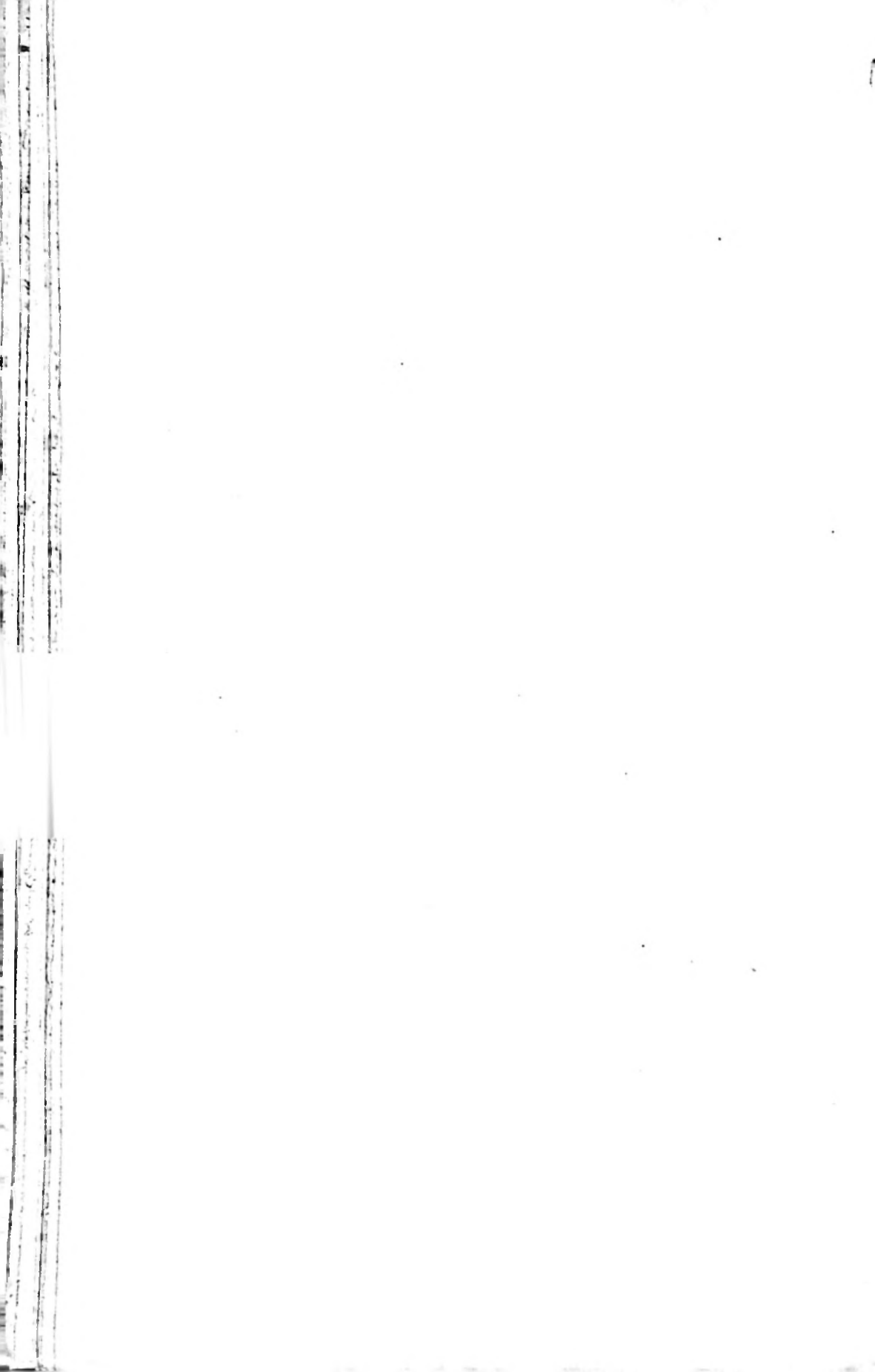
Laat ons nu op dien weg niet voortgaan; er leven nog te veel personen, die in de mislukte Atjeh-expeditie rechtstreeks of zijdelings zijn betrokken geweest, om haar nu reeds als historisch feit, geheel onbevangen, te kunnen beoordeelen. Laten wij ons dus thans bepalen tot het brengen van hulde aan den geachten spreker voor de objectieve en menschkundige wijze waarop hij zijn onderwerp heeft behandeld.

Met genoegen heb ik zijne voordracht gehoord en ik betuig hem nogmaals, ook namens de vergadering, mijn dank daarvoor.

De vergadering wordt hierop gesloten.

De Secretaris,

G. N. H. SCHULTZ VAN HAEGEN.

BIJLAGE.

Instructie voor den Gouvernements-Commissaris voor Atjeh.

In aanmerking nemende:

1 dat het bij herhaling gebleken is dat de bestuurders van Atjeh de ernstige voornemens en welwillende bedoelingen miskend hebben, door het Nederlandsch Gouvernement betoond om de onderlinge vijandelijkheden, welke zeer ten nadeele der algemeene belangen van handel en scheepvaart strekken, in de aangemeld rijk onderhoorige staatjes te keeren, en eene goed geregelde verstandhouding tot dat Gouvernement in 't leven te roepen, en dat zij de deswege gedaene dringende verzoogen hebben in den wind geslagen;

2 dat zij onlangs met vijandige bedoelingen te Singapore de tusschenkomst van buitenlandsche mogendheden tegen het Nederlandsch Gouvernement hebben ingeroepen, bij monde van dezelfde gezanten, die onder het masker van vriendschap en goede trouw naar Riouw waren afgevaardigd, om aan den resident van dat gewest, van wien zij bescherming ondervonden, uitstel te vragen van de politieke zending bedoeld bij het geheim besluit van 31 Augustus 1872, P. H²;

3 dat de bestuurders van Atjeh door zoodanige handelingen artikel 1 *) der op 30 Maart 1857 met dat rijk gesloten overeenkomst van vrede, vriendschap en handel hebben geschonden, en het overtuigend gebleken is dat op hunne goede trouw geen staat kan worden gemaakt;

Redenen tot vredebreuk.

*) luidende: Van nu af bestaat er bestendige vrede, vriendschap en goede verstandhouding tusschen het N.-I. Gouv. en Z. H. den Sultan van Atjeh en zijne afstammelingen en opvolgers.

dat het voor Nederland's bestaan op- en rustig bezit van Sumatra, en met het oog op de belangen welke het Gouvernement op dat eiland en in den Indischen Archipel in 't algemeen te behartigen heeft, dringend noodzakelijk is om aan den overmoed en de dubbelzinnige staatkunde van de bestuurders van Atjeh voor goed een eind te maken;

4

zoo is, met intrekking van voorschreven zending, bij het Gouvernements-besluit van 4 Maart 1873, n^o. R. geheim, aan den heer F. N. NIEUWENHUIZEN, Vice-President van den Raad van Nederlandsch-Indie, opgedragen om zich naar Atjeh te begeven, met het

5

doel om aan de bestuurders van dat rijk opheldering te vragen van hun trouweloos gedrag, en van hen te eischen de erkenning der opperheerschappij van Nederland.

Redenen tot vredebreuk.

Te bereiken Staatskundige doel.

Artikel 1.

De Gouvernements-Commissaris begeeft zich den . . . Maart 1873 met Zr. Ms. stoomschip *Citadel van Antwerpen* en gevolgd door het vaartuig der Gouvernements-marine *Siak* eerst naar Riouw en daarna naar Singapore, ten einde zich met den resident van voormeld gewest en den Consul-generaal READ in het meeste belang zijner zending te onderhouden.

Daarna vervolgt hij met de beide genoemde bodems en de stoombooten *Cochoon* en *Marnix* den togt naar Poeloe-Piuang om van daar zijne reis naar Atjeh te vervolgen.

Artikel 2.

Ter roede van Atjeh aangekomen, geeft de Commissaris, met inachtneming der noodige formaliteiten, aan den Sultan van dat rijk kennis van de reden zijner komst.

Dit geschiedt bij een document, waarin opheldering wordt gevraagd omtrent het dubbelzinnig gedrag door de Atjehsche gezanten te Singapore betoond, het verraderlijke daarvan op ernstige wijze wordt aangetoond en verder medegedeeld, dat het Gouvernement met het oog op de roeping welke het op het eiland Sumatra te ver-

Te bereiken Staatskundige doel.

vullen, en de belangen welke het in 't algemeen te behartigen heeft, dergelijke politiek niet langer kan dulden en mitsdien van hem, Sultan, eischt dat hij

x) binnen den tijd van 24 uren na ontvangst van voormeld document het oppergezag van Nederland erkenne.

Te bereiken Staatkundige doel.

Artikel 3.

Indien de Sultan aan dien eisch gehoor geeft, doet de Gouvernements-Commissaris daarvan eene acte in triplo opmaken, waarna door dezen met inachtneming der noodige formaliteiten krachtens machtiging en onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, wordt overgegaan tot de aanvaarding der souvereiniteit.

Te bereiken Staatkundige doel.

Artikel 4.

Wanneer de Sultan aan den bovenbedoelden eisch niet — of niet binnen den gestelden termijn — onvoorwaardlijk voldoet, verklaart de Gouvernements-Commissaris hem bij een gemotiveerd manifest namens het Gouvernement den oorlog.

Daarna keert de Gouvernements-Commissaris terug naar Poeloe-Pinang, van waar hij per telegraaf den stand van zaken aan de Regeering mededeelt en de expeditionaire macht afwacht om gezamenlijk met haar weder naar Atjeh te stoomen.

Intusschen moeten de zee en omstreken van Atjeh bekruid blijven, om, bijaldien eene vreemde Mogendheid zich met den Sultan in verbinding mocht komen stellen, met inachtneming van de noodige étiquette en met vermijding van elke daad van vijandelijkheid jegens haar, onze oorlogsverhouding tot gemeld rijk bloot te leggen.

---

*) gewijzigd bij telegram van 15 Maart 1873 aan den Gouv. Comm., luidende: Souvereiniteit moet uitvloeisel zijn van onderhandelingen of van oorlog, maar kan wegens indruk naar buiten niet als eerste eisch ruw weg op den voorgrond worden gesteld.

Artikel 5.

Wanneer bij aankomst of gedurende het verblijf van den Gouvernements-Commissaris te Atjeh eene vreemde macht aldaar aanwezig is of verschijnt, en met de bestuurders van dat rijk onderhandelingen heeft aangeknoopt of wenscht aan te knoopen, zal de Gouvernements-Commissaris daartegen krachtig protest aanteekenen, onder bekendstelling van de verhouding waarin Atjeh tot het Nederlandsch-Indisch Gouvernement staat en van de reden zijner komst.

Daarna zal hij handelen zoo als hem het meest geraden voorkomt, met dien verstande dat onmiddellijke conflicten met het buitenland worden vermeden.

Artikel 6.

Wanneer het onverhoopt tot een oorlog met Atjeh mocht geraken en dat rijk voor onze wapenen zwicht, zal de Gouvernements-Commissaris eenige meerdere eischen kunnen stellen. Daarbij zal hij evenwel in het oog moeten houden, dat van eene vestiging op of bezetting van Atjeh voornog geen sprake kan zijn.

Te bereiken Staatkundige doel.

Artikel 7.

De Gouvernements-Commissaris beslist :

- a.* ten aanzien van het al of niet voortduren van door de militaire overheden, bij aanraking met de hoofden van het vijandig volk, verleende kortstondige wapenschorsingen;
- b.* ten aanzien van het sluiten van wapenstilstand;
- c.* ten aanzien van aangeboden wordende voorwaarden van onderwerping;
- d.* onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, ten aanzien van het al dan niet voortduren van een af te kondigen embargo en blokkade, en
- e.* ten aanzien van alles, uitgezonderd het beleid der militaire operatiën, wat op de eindregeling der zaken direct of indirect van invloed kan zijn of door hem wordt beschouwd als die strekking te hebben.

Artikel 8.

In alles wat de uitvoering zijner zending betreft, heeft de Gouvernements-Commissaris ampele macht, en zijn alle autoriteiten, welke met hem in aanraking komen, aan hem medewerking en gehoorzaamheid verschuldigd.

Artikel 9.

De Gouvernements-Commissaris zal bij zijne terugkomst te Batavia aan de Regeering een uitvoerig verslag omtrent zijne zending indienen, vergezeld van de noodige voorstellen ter zake, en intusschen elke zich voordoende geschikte gelegenheid aangrijpen om haar op de hoogte te stellen van den loop dier missie.
